

บทที่ ๓

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคปัจจัย ๔

ในบทนี้ผู้วิจัยศึกษาถึง บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคปัจจัย ๔ โดยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาออกเป็น ๔ หมวด คือ

- (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวร
 - (๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาต
 - (๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคเสนาสนะ
 - (๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคคิลานเภสัช
- มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวร

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวรมีปรากฏในพระวินัยปิฎก จำแนกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับจีวรในจีวรชั้นธกะ (๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับจีวรในนิสสัยปาจิตติยสิกขาบท (๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับจีวรในปาจิตติยสิกขาบท และ (๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับจีวรในเสขิยวัตรสิกขาบท ดังนี้

๓.๑.๑ บทบัญญัติเกี่ยวกับจีวรในจีวรชั้นธกะ

พระวินัยปิฎก มหาวรรค จีวรชั้นธกะ มีการแสดงบทบัญญัติทั้งหมด ๓๒ หัวข้อ เป็นบทบัญญัติที่ว่าด้วยจีวรเป็นส่วนมาก สามารถจำแนกสาระที่เกี่ยวกับการบริโภคจีวรเป็น ๕ ประเด็น คือ (๑) การแสวงหาผ้าบังสุกุล (๒) การอนุญาตคหบดีจีวร (๓) การอนุญาตไตรจีวร (๔) การอนุญาตอดิเรกจีวรและผ้าอื่นๆ และ (๕) เรื่องอื่นๆ ที่ทรงอนุญาตและทรงห้ามเกี่ยวกับการบริโภคจีวร ซึ่งจะได้นำมาแสดงตามลำดับดังนี้

๑) การแสวงหาผ้าบังสุกุล

สมัยพุทธกาลพระภิกษุแสวงหาจีวร ส่วนมากจะเป็นผ้าที่มีคนเขาทิ้งตามป่าช้า เช่น ผ้าที่เขาห่อศพ เรียกว่า ผ้าบังสุกุล และผ้าเขาทิ้งตามถนนหนทาง เรียกว่า ผ้าคฤกษณ์ ได้ผ้าเหล่านี้มาแล้วก็นำไปซักและนำมาเย็บปะติดปะต่อกันเพื่อทำเป็นจีวรตามขนาดที่ต้องการของตน เพราะว่าในสมัยนั้นผ้าค่อนข้างจะหายาก ดังที่มีปรากฏความว่า มีพระภิกษุหลายรูปเดินทางเพื่อไป

แคว้นโกศล ในขณะที่เดินทางไปได้ผ่านป่าช้า มีพระภิกษุบางพวกได้แวะเข้าไปในป่าช้าเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุล และมีพระภิกษุบางพวกไม่ได้แวะและไม่ยอมร่อ จึงเกิดเรื่องเกี่ยวกับส่วนแบ่งของผ้าระหว่างพระภิกษุเหล่านั้น คือ พระภิกษุผู้แวะเข้าไปในป่าช้าและพระภิกษุผู้ที่ไม่ได้แวะและไม่ยอมร่อ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ จึงทรงประทานอนุญาตให้ภิกษุผู้ต้องการ (ผ้า) ไม่ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุผู้ไม่ร่อ, ...ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุที่ร่ออยู่, ...ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุที่แวะเข้าไปที่หลัง, ...ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุที่แวะเข้าไปพร้อมกัน, ...ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุที่นัดกันแวะเข้าไป(ป่าช้าเพื่อหาผ้าบังสุกุล)^๑

การแสวงหาและใช้สอยผ้าบังสุกุลเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี เพราะเมื่อได้ผ้ามาแล้วก็ช่วยกัน ซัก ตัด เย็บ ย้อมเป็นจีวร เป็นไปเพื่อความมกน้อยสันโดษและ มกน้อยสันโดษเป็นไปเพื่อขัดเกลาจิตใจ สนับสนุนให้เกิดการบรรลุมรรคในพระพุทธศาสนา

๒) ทรงอนุญาตคหบดีจีวร

ผ้าบังสุกุลจีวร เป็นเครื่องนุ่งห่มของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระวินัยมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงใช้ผ้าบังสุกุล ต่อเมื่อหมอชีวกโกมารภัจได้ผ้ามา ๑ กู่ ชื่อว่า ผ้าสิวิยกะ เป็นรางวัลจากการรักษาพระเจ้าปชโชตแห่งกรุงอุชเชนี^๒ หลังจากนั้นไม่นานนักหมอชีวกโกมารภัจได้มีโอกาสดวยการรักษาพระพุทธเจ้าซึ่งทรงประชวรเป็นโรคท้องผูก เมื่อหายจากอาการประชวรแล้ว หมอชีวกโกมารภัจได้กราบทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับถวายคหบดีจีวร^๓ ได้ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาต

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พวกภิกษุรับถวายจีวรจากชาวบ้านได้อย่างนี้ ภิกษุบางพวกก็หันไปสนใจเฉพาะจีวรที่ชาวบ้านถวาย คือ คหบดีจีวร รังเกียจไม่ยอมรับผ้าบังสุกุล พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุยินดีคหบดีจีวร ยินดีผ้าบังสุกุลได้ แต่เราสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรทั้งสองชนิดนั้น”^๔ จึงเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในครั้งนั้น การที่ทรงปรารภคำขอของหมอชีวก จึงทรงอนุญาตให้รับคหบดีจีวรได้ แต่ถ้าใครจะยังถือจะใช้จีวรที่เก็บมาปะติดปะต่อ ที่เรียก บังสุกุลจีวร ก็ให้ถือต่อไปตามอรรถาธิบาย

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พวกภิกษุรับถวายคหบดีจีวร ช่วงระยะเวลาไม่นาน พวกชาวกรุงราชคฤห์ได้นำจีวรมาถวายพระสงฆ์เป็นจำนวนหลายพันผืน พวกชาวบ้านตามชนบทได้

^๑ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๑/๒๐๑-๒๐๒.

^๒ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๔-๓๓๕/๑๕๑-๑๕๔.

^๓ คหบดีจีวร คือ จีวรที่มีศรัทธานำมาถวาย.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๐/๒๐๐-๒๐๑.

ทราบข่าวก็ได้้นำจีวรหลายพันผืนมาถวายพระสงฆ์เช่นเดียวกัน ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พวกภิกษุรับถวายผ้าอีกหลายชนิด คือ ผ้าปาวาร (ผ้าห่มใหญ่) ผ้าปาวารแกมใหม่ และผ้าโกเชาว์ (ผ้าทำด้วยขนแพะ) ผืนไม้ใหญ่นัก ผ้ากัมพล (ผ้าทอด้วยขนสัตว์) ราคาครึ่งกาสิยะ^๕

ในกาลต่อมา หลังจากพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับถวายจีวรที่ผู้มีศรัทธา นำมาถวายแล้ว จากนั้นพระพุทธองค์ทรงอนุญาตพระภิกษุให้ใช้จีวรอีก ๖ ชนิด และไม่ทรงอนุญาตให้ใช้จีวรอีก ๘ ชนิด กล่าวคือ

๒.๑) ทรงอนุญาตให้ใช้จีวร ๖ ชนิด คือ

(๑) จีวรที่ทอด้วยเปลือกไม้	(๒) จีวรที่ทอด้วยฝ้าย
(๓) จีวรที่ทอด้วยใยไหม	(๔) จีวรที่ทอด้วยขนสัตว์
(๕) จีวรที่ทอด้วยเปลือกป่าน	(๖) จีวรที่ทอด้วยด้ายผสมกัน ^๖

๒.๒) ไม่ทรงอนุญาตให้ใช้จีวร ๘ ชนิด คือ

(๑) จีวรที่ทำด้วยเปลือกไม้คารอง	(๒) จีวรที่ทำด้วยเปลือกไม้
(๓) จีวรที่ทำด้วยผลไม้	(๔) จีวรที่ทำจากผมคน
(๕) จีวรที่ทำจากขนสัตว์	(๖) จีวรที่ทำจากปีกนกเค้า
(๗) จีวรที่ทำด้วยหนังเสือ	(๘) จีวรที่ทำด้วยก้านดอกกรัก ^๗

๓) การอนุญาตไตรจีวร

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงเวสาลีระหว่างทางทอดพระเนตรพวกภิกษุนำห่อผ้าเดินทางโดยแบกบ้าง ทุ่นบ้าง กระเดียดบ้าง ไปแบบ พะรุงพะรัง ทรงดำริที่จะวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจีวร เพื่อไม่ให้ภิกษุสงฆ์หมกมุ่นอยู่กับ การขนจีวรมากเกินไป เมื่อเสด็จถึงกรุงเวสาลีแล้ว ประทับอยู่ ณ โคตมกเจดีย์ สมัยนั้น เป็นฤดูหนาว พระผู้มีพระภาคทรงห่มจีวรผืนเดียว ประทับนั่งอยู่กลางแจ้งตลอดราตรี ขณะที่มิน้ำค้างตก ไม่ทรงรู้สึกหนาวในช่วงปฐมยาม เมื่อผ่านปฐมยามไป ทรงรู้สึกหนาวจึงห่มจีวรผืนที่ ๒ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านมัชฌิมยามไป ทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๓ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านปัจฉิมยามไป ทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๔ ก็ทรงหายหนาว จึงทรงดำริว่า กุลบุตร ในธรรมวินัยนี้ที่เป็นคนมีปกติหนาว กลัวความหนาว อาจครองชีพอยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน อย่างกระนั้นเลย เราควรกำหนดเขตแดน กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องผ้า เราควร อนุญาตผ้า ๓ ผืนแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่อมา จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๓-๓๓๘/๑๕๓-๒๐๐.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๕/๒๐๐.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๑/๒๔๖-๒๔๗.

“ไตรจีวรคือ สังฆาฏิสองชั้น อุตตราสงค์ชั้นเดียว อันตราสกชั้นเดียว”^๔ ผ้าไตรจีวรจึงเป็นอันทรงอนุญาตตั้งแต่นั้นมา

๔) การอนุญาตอติเรกจีวรและผ้าอื่นๆ

คำว่า “อติเรกจีวร”^๕ แปลได้ความว่า จีวรที่เกินไปหนึ่งผืน หมายถึง จีวรผืนที่ ๔^๖ ซึ่งเกินจากที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ ๓ ผืนนี้ ได้แก่ สังฆาฏิ อุตตราสงค์ และอันตราสก ต่อมาได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเกี่ยวกับ คือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไตรจีวร เกิดความมักมากก็เลยเก็บไตรจีวรกันเอาไว้ใช้สอยคนละ ๓ ชุด ชุดหนึ่งสำหรับห่มเข้าบ้าน ชุดหนึ่งสำหรับห่มในวัด และชุดหนึ่งสำหรับห่มอาบ (สรง) น้ำ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ ได้ทรงดำนิรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทรงอติเรกจีวร ภิกษุใดทรง ต้องปรับอาบัติตามธรรม” เพราะละเมิดพระวินัย^๗

ต่อมา อติเรกจีวรเกิดขึ้นแก่พระอานนท์^๘ พระอานนท์ต้องการจะถวายอติเรกจีวรนั้นแก่พระสารีบุตร แต่พระสารีบุตรอยู่เมืองสาเกต ที่นั่นพระอานนท์ ได้มีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า ภิกษุไม่พึงทรงอติเรกจีวร ก็อติเรกจีวรนี้เกิดขึ้นแก่เรา เราต้องการจะถวายท่านพระสารีบุตร แต่ท่านอยู่ที่เมืองสาเกต เราจะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ”^๙ ดังที่มีปรากฏความว่า ครั้งนั้น พระอานนท์จึงได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “อานนท์ อีกนานเพียงไร สารีบุตรจะกลับมา” พระอานนท์กราบทูลว่า “อีก ๕ วัน หรือ ๑๐ วัน จึงจะกลับมาพระพุทธเจ้าข้า” ในกาลต่อมา ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทรงอติเรกจีวรไว้ได้ ๑๐ วัน เป็นอย่างมาก”^{๑๐} และถ้าหากจะมีไว้ครอบครองก็มีไว้ได้ไม่เกิน ๑๐ วัน พ้นจากเวลาที่กำหนดนั้นไปต้องวิกัป กล่าวคือ ให้ทำเป็นของ ๒ เจ้าของ ตัวอย่างเช่น พระภิกษุแดงเป็นเจ้าของอติเรกจีวร ต้องมอบให้พระภิกษุดำให้เก็บไว้ เมื่อต้องการจะใช้สอยจีวรต้องบอกพระภิกษุดำ

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๖/๒๑๖.

^๕ อติเรกจีวร คือ จีวรที่เป็นส่วนเกินจากไตรจีวร อย่างต่ำยาว ประมาณ ๘ นิ้วสุด หรือประมาณ ๑ ศอก ข้างไม้ กว้างประมาณ ๔ นิ้วสุด หรือประมาณ ๑ คืบข้างไม้ ดูใน วิ.อ. (ไทย) ๒/๔๖๒-๓/๑๔๒, กงขา. ฎีกา. ๒๕๗.

^๖ พระมหาสมจินต์ สมมาปญญ, *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๗/๒๑๖-๒๑๗.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๗/๒๑๖-๒๑๗.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๗/๒๑๖-๒๑๗.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๗/๒๑๖-๒๑๗.

ให้รับรู้และมีความยินยอมให้ใช้สอยด้วย ดังนั้นซึ่งเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ โดยทั่วไปตั้งแต่ครั้งพุทธกาลเรื่อยมาจนถึงในปัจจุบันนี้

ส่วนปฐมเหตุแห่งการถวายผ้าอาบน้ำฝนมีดังนี้

พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงพาราณสีไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี นางวิสาขาได้กราบทูลนิมนต์ไปฉันที่บ้านพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อเตรียมของเคี้ยวของฉันเสร็จแล้ว จึงส่งนางทาสีไปยังพระเชตวันเพื่อแจ้งข่าวว่า ได้จัดภัตตาหารเสร็จแล้ว เมื่อนางทาสีไปถึงพระเชตวัน เป็นเวลาที่ภิกษุสงฆ์กำลังเปลี่ยกายอาบน้ำฝน นางเข้าใจว่าเป็นพวกอาชีวก จึงกลับมาแจ้งนางวิสาขาว่า ไม่มีภิกษุอยู่ในพระเชตวัน มีแต่พวกอาชีวกกำลังอาบน้ำอยู่นางวิสาขาจึงเข้าใจได้ทันทีว่า ภิกษุสงฆ์กำลังเปลี่ยกายอาบน้ำ

เมื่อได้โอกาสอันสมควรนางวิสาขาจึงกราบทูลขอพรจากพระผู้มีพระภาคเพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุสงฆ์ โดยกราบทูลชี้แจงเหตุผลว่า “การเปลี่ยกายไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง” นอกจากนี้ ยังกราบทูลขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุณีสงฆ์ควบคู่ไปด้วย โดยปรารภเหตุที่พวกภิกษุณีขณะอาบน้ำทำเดียวกันกับพวกหญิงแพศยา ถูกพวกหญิงแพศยาเย้ยหยัน และกราบทูลเหตุผลเพิ่มเติมว่า “แม้มาตุคามเปลี่ยกายก็ไม่งดงาม น่าเกลียด น่าชัง” พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ ถวายผ้าอาบน้ำฝนได้ตามที่ทูลขอด้วย^{๕๕}

การอนุญาตผ้าอื่น ๆ ต่อมาทรงอนุญาตผ้าปูลาด หรือผ้าปูนอน (เพื่อป้องกันเสนาสนะเปราะเปื้อน) ทรงอนุญาตผ้าปิดฝี เมื่อเป็นฝีเป็นตอม, ทรงอนุญาตผ้าเช็ดหน้า และผ้าอื่น ๆ ที่ใช้เป็นบริวาร เช่น ผ้ากรองน้ำ, ถูใส่ของ, แล้วตรัสสรุปว่า ไตรจีวร ให้อริยฐาน^{๕๖} ไม่ให้วิกัป ผ้าอาบน้ำฝน ให้อริยฐานใช้ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน ต่อจากนั้นให้วิกัป, ผ้าปูนั่ง, ผ้าปูนอน ให้อริยฐาน ไม่ให้วิกัป, ผ้าปิดฝีให้อริยฐานไว้ใช้ตลอดเวลาที่อาพาธ หายแล้วให้วิกัป, ผ้าเช็ดหน้าและผ้าที่ใช้เป็นบริวารอื่น ๆ ให้อริยฐาน ไม่ให้วิกัป

กฎเกณฑ์ในการอริยฐานและวิกัป พระพุทธองค์ทรงวางกฎเกณฑ์ไว้ดังนี้

- (๑) ไตรจีวร ต้องอริยฐาน
- (๒) ผ้าอาบน้ำฝน ต้องอริยฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พ้นเขตนั้นให้วิกัปไว้
- (๓) ผ้าปูนั่ง ต้องอริยฐาน
- (๔) ผ้าปูนอน ต้องอริยฐาน
- (๕) ผ้าปิดฝี ต้องอริยฐานในเวลาอาพาธ พ้นเขตนั้นให้วิกัปไว้
- (๖) ผ้าเช็ดปาก ต้องอริยฐาน

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕-๓๕๐/๒๑๘-๒๒๑.

^{๕๖} อริยฐาน คือตั้งใจเอาไว้ใช้ วิกัป คือทำให้เป็นสองเจ้าของ เมื่อจะใช้ก็ของอนุญาตก่อน.

(๓) ผ้าบริวารไตรจีวร(เช่น ผ้ากรอง) ต้องอธิษฐาน^{๑๗}

และมีพุทธานุญาตเพิ่มเติมว่า ผ้าจีวรที่ต้องวิกัปไว้นั้น ต้องมีขนาดยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๕ นิ้ว โดยนิ้วสุดเป็นอย่างต่ำ^{๑๘}

๕) เรื่องอื่น ๆ ที่ทรงอนุญาตและทรงห้ามเกี่ยวกับการบริโภคจีวร

๕.๑) เรื่องทรงอนุญาตวิธีตัดจีวร^{๑๙}

ปฐมเหตุแห่งการทำจีวรแบ่งเป็นขั้น(เป็นตอน) สมัยที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจาก แคว้นมคธไปสู่ทักขิณาคิริชนบท ทอดพระเนตรเห็นชาวแคว้นมคธพูนดินทำคันทนาเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัส ก่อคันทนายาวทั้งด้านยาว และด้านกว้าง แล้วทำคันทนาสั้น ๆ คั่นตรงกลางเชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่ง พระองค์ จึงทรงชี้ให้พระอานนท์ผู้ตามเสด็จดูประดิษฐ์กรรมของชาวนา และตรัสถามพระอานนท์ว่า สามารถจะทำจีวรให้มีรูปแบบอย่างนั้นได้หรือไม่ พระอานนท์ กราบทูลว่า “สามารถทำได้” แล้วได้ทำ จีวรมีรูปแบบอย่างที่ชาวแคว้นมคธทำคันทนา นำไปให้พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตร

พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญพระอานนท์ว่า เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด มีปัญญามาก สามารถเข้าใจความหมายของคำที่พระองค์กล่าวย่อ ๆ ได้โดยพิสดาร^{๒๐} นับจากนั้นมา จึงทรงอนุญาต สังฆาฏิ อุตราสงค์ และอันตรวาสก ตัดเป็น ๕ ขั้น (หรือ ๕ ตอน) แล้วเย็บเข้าด้วยกัน โดยมีผ้าที่เป็นส่วนประกอบ ๕ อย่าง คือ

- (๑) ผ้ากุติ ผ้ายาวที่ติดขอบจีวรทั้งด้านยาวและด้านกว้าง
- (๒) ผ้าอัทธกุติ ผ้าสั้นที่แทรกอยู่เป็นตอน ๆ ในระหว่างผ้ายาว
- (๓) ผ้ามณฑล ผ้ามีบริเวณกว้างใหญ่ในแต่ละตอนของจีวร ๕ ขั้น
- (๔) ผ้าอัทธมณฑล ผ้ามีบริเวณเล็ก ๆ
- (๕) ผ้าวิวัฏฐะ ตอนของผ้าที่อยู่ตรงกลางซึ่งเย็บผ้ามณฑลและอัทธมณฑลเข้า

ด้วยกัน

- (๖) ผ้าอนุวิวัฏฐะ ผ้า ๒ ตอนที่อยู่ ๒ ด้านของจีวร
- (๗) ผ้ากีเวยยะ ผ้าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาที่หลังตรงบริเวณที่พันรอบคอ

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/บทนำ/[๓๖-๓๗].

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๘/๒๓๐.

^{๑๙} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร ป.๕), ตติยสมันตปาสาทิกา, หน้า ๓๔๕.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓-๒๑๔.

(๘) ผ้าซังเมยยะ ผ้าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาที่หลัง บริเวณที่ปิดแข้ง

(๙) ผ้าพาห็นตะ ผ้าที่อยู่ตรงด้านยาวทั้ง ๒ ด้านของจีวร^{๒๑}

ทรงอนุญาตและห้ามเกี่ยวกับจีวรอีกหลายอย่าง ได้แก่ ทรงอนุญาตว่า (ในไตรจีวรนั้น) ให้ใช้ผ้าที่ไม่ต้องตัด (เย็บเป็นกระทง) ได้เพียง ๒ ผืน ต้องเป็นผ้าที่ตัด ๑ ผืน ถ้าจะตัดผ้าไม่พอให้ใช้ผ้าเปลาะ (นำชิ้นผ้าอื่นมาผสม) ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้นุ่งห่มผ้าที่มีได้ตัด (เย็บให้เป็นกระทง) เลย อนึ่ง ทรงอนุญาตให้ให้ผ้าแก่มารดาบิดาได้ แต่ไม่ให้หาของที่เขาให้ด้วยศรัทธาให้ตก (คำว่า ทำศรัทธาไทยให้ตก คือ เอาของที่เขาถวายไปให้แก่คนอื่นที่เป็นคฤหัสถ์ และไม่ห้ามารดาบิดา)^{๒๒}

มีปัญหาเรื่องการนำจีวรไปไม่ครบสำหรับ จีวรที่เก็บไว้ถูกโจรลักไป จึงทรงกำหนดเงื่อนไขว่าจะเข้าบ้านโดยเก็บจีวรไว้ ไม่นำไปครบสำหรับได้ เช่น วิหารมีกลอนป้องกันได้ดี เป็นต้น และมีปัญหาเรื่องมีผู้ถวายจีวรแก่สงฆ์ จะแบ่งอย่างไร รวมทั้งปัญหาเรื่องภิกษุจำพรรษาในวัดหนึ่ง แต่ละโมภ ไปรับจีวรในวัดอื่น เป็นส่วนแบ่งหรือทำเป็นว่าอยู่ ๒ แห่ง จะตัดสินใจอย่างไร^{๒๓}

๕.๒) เรื่องทรงอนุญาตสีย้อมและจีวร

ทรงอนุญาตสีย้อมจีวร ๖ ชนิด คือ ที่ทำจากรากไม้, ลำต้นไม้, เปลือกไม้, ใบไม้, ดอกไม้ และผลไม้และทรงอนุญาตวิธีการต่าง ๆ ในการย้อม ทรงห้ามจีวรที่ไม่ตัดชาย, จีวรมีชายยาว, จีวรมีชายเป็นดอกไม้, จีวรมีชายเป็นแผ่น^{๒๔}

ทรงห้ามใช้จีวรมีสีไม่สมควรต่าง ๆ คือ เขียวล้วน, เหลืองล้วน, แดงล้วน, เลื่อมล้วน^{๒๕}, ดำล้วน, แดงเข้ม, แดงกลาย ๆ (ชมพู)^{๒๖} อนึ่ง ทรงห้ามใช้เสื้อ หมวก, ผ้าโพก ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ใช้ และทรงห้ามใช้ผ้าคารอง, เปลือกต้นไม้งรอง, ผลไม้งรอง, ผ้ากัมพล ทำด้วยผมคน, ผ้ากัมพล ทำด้วยขนหางสัตว์ ปีกนกเค้า หรือหนังเสือ, ซึ่งเป็นของพวกเดียรฉัตร ใช้นุ่งห่ม ต้องอาบัติอุตถัจจย ผ้า ทำด้วยปอ นุ่งห่ม ต้องอาบัติทุกกฏ (ความหมายในที่นี้ คือไม่ให้นุ่งห่มเลียนแบบเดียรฉัตร)^{๒๗}

^{๒๑} วิ.อ. (ไทย) ๓/๓๔๕/๒๑๗.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๑/๒๓๒.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๔/๒๓๔-๒๓๕.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๔/๒๐๕.

^{๒๕} สีเลื่อมนั้น อรรถกถาอธิบายว่า คล้ายผาง หนึ่ง เนื่องจากทรงห้ามสีเหลืองล้วน พระภิกษุบางรูปจึงนิยมย้อมกรัก คือสีจากแก่นขนุนทับอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เป็นสีน้ำผาดผสม.

^{๒๖} คูใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๘/๒๐๕-๒๑๓.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๑/๒๔๖-๒๔๗.

๕.๓) เรื่องทรงอนุญาตเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับจิ๋ว^{๒๘}

เมื่อมนุษย์ทั้งหลายทราบว่า ทรงอนุญาตให้ถวายจิ๋วได้ก็พากันนำมาถวายจำนวนมาก เมื่อจิ๋วมีมากก็ทรงอนุญาตให้สวดประกาศแต่งตั้งภิกษุผู้รับจิ๋ว (ในนามของสงฆ์), ภิกษุผู้เก็บจิ๋ว, ภิกษุผู้รักษาเรือนคลัง (สำหรับเก็บจิ๋ว), ภิกษุผู้แจกจิ๋วและทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุเหล่านั้นด้วย^{๒๙}

๕.๔) เรื่องทรงวางหลักเกี่ยวกับการบริหารจิ๋วอีก

เมื่อภิกษุจำพรรษาแล้ว จิ๋วยังไม่ทันเกิดขึ้นไปเสีย ภายหลังมีจิ๋วเกิดขึ้น ถ้ามีผู้รับแทนเธอที่สมควรก็ให้ไป แต่ถ้าเธอสึกเสีย เป็นต้น สงฆ์ยอมเป็นใหญ่ ถ้าสงฆ์แตกกัน ให้แจกฝ่ายตามความประสงค์ของผู้ถวายว่าจะถวายแก่ฝ่ายไหน ถ้าเขาไม่เจาะจง ให้แบ่งฝ่ายละเท่ากัน^{๓๐} อนึ่ง ทรงวางหลักการถือเอาจิ๋วของภิกษุอื่นด้วยถือวิสาสะ คือ คู่กันเคยกันว่า ต้องมีเหตุผลสมควร^{๓๑} แล้วทรงแสดงกติกา (ข้อกำหนดหรือแม่บท) ๘ ประการที่จิ๋วจะเกิดขึ้น คือ (๑) เขาถวายกำหนดเขตภิกษุที่อยู่ในสีมา (๒) เขาถวายกำหนดคคกิกา (๓) เขาถวายกำหนดเฉพาะเขตหรือวัดที่เขาทำบุญประจำ (๔) เขาถวายแก่สงฆ์ (๕) เขาถวายแก่สงฆ์ ๒ ฝ่าย [คือภิกษุ ภิกษุณี] (๖) เขาถวายแก่สงฆ์ที่จำพรรษาแล้ว (๗) เขาถวายโดยเจาะจง [ให้เกี่ยวเนื่องกับการถวายข้าวยาสูบ หรืออาหารอื่น ๆ เป็นต้น] (๘) เขาถวายจำเพาะบุคคล [คือแก่ภิกษุรูปนั้นรูปนี้]^{๓๒}

๓.๑.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับจิ๋วในนิสสัคคียปาจิตติยสิกขาบท

“นิสสัคคียปาจิตติย” เป็นชื่อสิกขาบท หมายถึง บทบัญญัติในนิสสัคคียกัมม ๓๐ สิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัตินิสสัคคียปาจิตติยที่ภิกษุต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา และเป็นสเทกัจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการสลละสิ่งของ เช่น จิ๋ว บาตร ฟ้านิสีทนะ เป็นต้น ที่ทำให้ต้องอาบัติ ต่อจากนั้นจึงแสดงอาบัตินี้ต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล เมื่อสลละจิ๋วแล้วพึงแสดงอาบัติเสร็จแล้วภิกษุผู้ฉลาดในการสวดกรรมวาจาจะสวดประกาศคืนจิ๋วแก่ภิกษุนั้นให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติ

^{๒๘} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร ป.๕), ตติยสมันตปาสาทิกา, หน้า ๓๓๓.

^{๒๙} คูใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓-๒๐๔.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๓/๒๓๔-๒๓๖.

^{๓๑} คูใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๕-๒๐๖.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๕๕-๒๕๖.

กรรมวาจา และเป็นธรรมเนียมว่าต้องคืนจิ๋วที่เป็นนิสสัยที่ภิกษุสละแล้วให้แก่เจ้าของผู้สละ ถ้าไม่คืนต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๓} การสละจิ๋วหรือของอื่นแก่สงฆ์แล้วสงฆ์คืนด้วยญัตติกรรมวาจาท่านว่า เป็นเรื่องใหญ่ ทางที่สะดวก จะทำด้วยการบอกกล่าวกันตามปกติก็ได้^{๓๔}

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริโภคนิ๋วปรากฏอยู่ในจิ๋ววรรค และปัตตวรรค รวม ๑๖ ข้อ ดังนี้

๑) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริโภคนิ๋วในจิ๋ววรรค

จิ๋ววรรค ที่ว่าด้วยเรื่องจิ๋วทั้ง ๑๐ สิกขาบท ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัยปาจิตติยแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

- (๑) ภิกษุใช้ติเรกจิ๋วที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วันนอกเขตจิ๋วกาล^{๓๕}
 - (๒) ภิกษุไม่ได้รับสมมติอยู่ปราศจากไตรจิ๋วแม่ตีนราตรีหนึ่ง
 - (๓) ภิกษุเก็บผ้าสำหรับทำจิ๋วไว้เกิน ๑ เดือน
 - (๔) ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้ทูปจิ๋วเก่า
 - (๕) ภิกษุรับจิ๋วจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน
 - (๖) ภิกษุออกปากขอจิ๋วจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวราณา ยกเว้นในสมัยที่ภิกษุถูกลักจิ๋ว หรือจิ๋วสูญหาย
 - (๗) ภิกษุออกปากขอจิ๋วจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ
 - (๘) ภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจิ๋วที่ดี
 - (๙) ภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์ร่วมกันซื้อจิ๋วที่ดีถวาย
 - (๑๐) ภิกษุทวงจิ๋วจากไวยาวัจกรเกิน ๓ ครั้ง แสดงอาการให้เขาเห็นว่า เป็นการมาทวงจิ๋วเกิน ๖ ครั้ง
- ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัยปาจิตติย^{๓๖}

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๒/๔๓๐/๘.

^{๓๔} วชิร.ฎีกา. ๔๖๒-๓/๒๘๑.

^{๓๕} คำว่า “จิ๋วกาล” ตามความแห่งสิกขาบททั้งหลายในวรรคนี้และในวรรคอื่น แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ (๑) ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จิ๋วกาล และ (๒) ในเมื่อได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๕ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จิ๋วกาล นอกจากระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชื่อว่า พันเขตจิ๋วกาล.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๒/๔๕๕-๕๕๐/๑-๔๐.

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ คำว่า “อติเรกจิวร” และคำว่า “ไตรจิวร” ในสิกขาบทที่ ๑ และ สิกขาบทที่ ๒ ผ่าอติเรกจิวรนี้ภิกษุจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจิวรกาล คือ ถ้าภิกษุจำพรรษาแล้ว ไม่ได้ กรานกฐิน อยู่ในช่วงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้าภิกษุได้ กรานกฐิน จีวร กาลก็จะขยายออกไปถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๕ เดือน เมื่อพ้นกำหนดจิวรกาลแล้ว ภิกษุจะเก็บ อติเรกจิวรไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี ก่อนที่จะพ้นกำหนดจิวรกาลนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุ วิกัปอติเรกจิวร คือ ขอให้ภิกษุหรือสามเณรรูปอื่นร่วมเป็นเจ้าของอติเรกจิวร เป็นเหตุให้ไม่ต้องอาบัติ แม้จะเก็บไว้เกินกำหนด

๒) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริโภคน้ำที่ปรากฏอยู่ในปิตตวรรค^{๓๓}

ส่วนที่เกี่ยวกับผ้ามีตั้งแต่ข้อที่ ๔ – ๕ รวม ๖ ข้อ ดังนี้

- (๔) ภิกษุแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ก่อนแรม ๑ ค่ำ เดือน ๗ หรือทำผ้าอาบน้ำฝนนุ่งก่อน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘
 - (๕) ภิกษุให้จิวรแก่ภิกษุอื่นแล้ว โกรธ ไม่พอใจ ซิงเอาคืน
 - (๖) ภิกษุออกปากขอผ้าจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา เอามาให้ช่างหูก ทอจิวรเพื่อตนเอง
 - (๗) ภิกษุสั่งช่างหูกผู้ที่คฤหัสถ์ซึ่งไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา สั่งให้ทอจิวรเพื่อถวาย ก่อนแล้วให้ทำจิวรตามที่ตนปรารถนา โดยกล่าวว่า จะให้สิ่งของเล็กน้อยเป็นรางวัล
 - (๘) ภิกษุรับอัจเจกจิวร^{๓๔} ในช่วง ๑๐ วันก่อนออกพรรษา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจิวรกาล
 - (๙) ภิกษุไม่ได้รับสมมติ^{๓๕} ออกพรรษาแล้ว เก็บจิวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้าน^{๓๖} ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์
- วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสัคคีย์

^{๓๓} ที่ชื่อว่า “ปิตตวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ที่ทรงแสดงเรื่องบาตรเป็นก่อน.

^{๓๔} คำว่า “อัจเจกจิวร” ที่แปลว่า จีวรเร่งด่วน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงผ้าที่ทายกจะถวายแก่ ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว แต่มีเหตุผล บางอย่าง ทำให้ทายกนั้น ๆ ประสงค์จะถวายล่วงหน้าในช่วงเวลา ๑๐ วันก่อนออก พรรษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผ้าจำนำพรรษา” ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๕/๖๔๕/๑๖๕, วิ.อ. ๒/๖๔๖-๖๔๕/๒๔๕.

^{๓๕} คำว่า “ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายถึง การไม่ได้รับความเห็นชอบจาก สงฆ์ให้เป็นผู้อยู่ปราศจากไตรจิวรได้ ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๔/๑๑.

^{๓๖} ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๒๖-๖๕๒/๑๔๗-๑๖๖.

ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทในนิสสัคคิกัมมแล้วต้องอาบัตินิสสัคคิยาจิตตินั้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เมื่อล่วงละเมิดบทบัญญัติแล้ว สิ่งของนั้นๆ เป็นนิสสัคคีย์ ส่วนที่ ๒ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตติย์

เมื่อภิกษุต้องอาบัตินิสสัคคิยาจิตติย์แล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องสละสิ่งของนั้น คือ สละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เมื่อสละสิ่งของแล้วพึงแสดงอาบัติ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลพึงรับการแสดงอาบัติแล้วคืนสิ่งของให้แก่ภิกษุนั้น^{๔๑}

ในสิกขาบทที่ว่าด้วยการใช้สอยจีวรนี้ เป็นบทที่น่าสนใจอีกบทหนึ่ง เพราะเหตุว่าในการบัญญัติสิกขาบทในแต่ละข้อนั้น มีความหมายเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น บทที่ว่าด้วยการครอบครองอติเรกจีวร ไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมากมาย ทำให้เราทราบว่า ผ้านั้นมีความสำคัญมากในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้สมาชิกในสังคมของพระองค์ใช้ผ้าอย่างประหยัด แม้ผ้าที่ได้มากเกินความจำเป็น ก็ทรงเห็นว่า ไม่ควรใช้สอย ไม่ควรเก็บไว้ให้ล่วงเวลานั้นไป นอกจากว่า มอบให้ผ้าผืนนั้นมีเจ้าของร่วมกันหลายคน ภาษาในพระวินัย เรียกว่า การวิกัป เพราะเหตุว่า ภิกษุนั้นมีความจำเป็นในการใช้ผ้าสำหรับบริโศกแค่ไม่เกิน ๓ ผืนเท่านั้นก็พอแล้ว หรือไม่เช่นนั้น ถ้าได้ผ้ามาแล้ว ก็ควรทำตั้งใจอธิษฐานให้เป็นของประจำตัวชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่น ได้จีวรมาผืนหนึ่ง ก็อธิษฐานเป็นจีวรสำหรับห่มประจำ อย่างนี้ถือว่าได้ใช้ประโยชน์จากผ้านั้นอย่างเต็มที่ แต่หากนำมาเก็บไว้ นอกจากทำให้ผ้าผืนนั้นเก่าโดยใช่เหตุแล้ว บางครั้งอาจเกิดอันตรายกับผ้าได้ เช่น ผ้าถูกลักไป หรือโดนไฟไหม้ อย่างนี้เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งซึ่งน่าสนใจคือ พระพุทธเจ้ามี ความประสงค์ที่จะให้พระภิกษุในสังคมของพระองค์บริโศกแต่น้อย บริโศกอย่างประหยัด เพราะการที่พระภิกษุใช้ผ้าที่ได้มาอย่างไม่รู้จักประมาณ หรืออยู่ในเขตวัดใช้จีวรครั้งละหลายผืน นอกจากจะเป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากรโดยใช่เหตุแล้ว ยังทำให้เกิดมีภาระมากในการดูแลรักษา รวมถึง การไม่สันโดษในของที่นำมาใช้สอย เกิดความพะวงในการปฏิบัติสมณธรรม เพื่อบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ว่าเป็นจุดหมายสูงสุดของการมาบวชในศาสนา

^{๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๓-๔๖๓/๕-๘.

๓.๑.๓ บทบัญญัติเกี่ยวกับจิรวินปาจิตติยสิกขาบท

คำว่า ปาจิตติย เป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัติปาจิตติยซึ่งเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเทกัจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นชื่อบทบัญญัติ ๕๒ สิกขาบท มีชื่อ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุทธกปาจิตติย แปลว่า ปาจิตติยล้วน มีจำนวน ๕ พรรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับจิรวินปาจิตติยสิกขาบท มีอยู่ ๓ พรรค รวม ๗ ข้อ ได้แก่ (๑) โอวาท พรรค มี ๒ ข้อ (๒) สุราปานพรรค มี ๒ ข้อ และ (๓) รตนพรรค มี ๓ ข้อ ดังนี้

๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับจิรวินโอวาทพรรค

โอวาทพรรคมี ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในคราวที่เกิดเรื่องไม่ดงาม ขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตติยแก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ที่เกี่ยวกับการบริโภคจิรวิน ๒ ข้อ (ข้อ ๕-๖) ต่อไปนี้

- (๕) ภิกษุให้จิรวินแก่ภิกษุผู้ไม่ใช่ญาติ^{๔๒} เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน
- (๖) ภิกษุเย็บจิรวินให้ภิกษุผู้ไม่ใช่ญาติ

๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับจิรวินสุราปานพรรค^{๔๓}

บทบัญญัติเกี่ยวกับจิรวินมี ๒ ข้อ (ข้อ ๘, ๙) ต่อไปนี้

- (๘) ภิกษุใช้จิรวินใหม่โดยไม่ทำพินทุ^{๔๔} ก่อน
- (๙) ภิกษุวิกัปจิรวิน^{๔๕} แก่ภิกษุอื่นแล้วนำมาใช้โดยที่ผู้รับวิกัปยังไม่ได้ถอนวิกัป

^{๔๒} คำว่า “ภิกษุผู้ไม่ใช่ญาติ” หรือ “คนผู้ไม่ใช่ญาติ” หมายถึง คนที่ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกันทางบิดาหรือ มารดาตลอดเจ็ดชั่วคน ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๐๕/๒๗, ๒/๕๑๒/๓๕, ส่วนคนที่ชื่อว่า เป็นญาติกัน คือ คนที่เกี่ยวข้องกัน โดยนับลำดับเหนือขึ้นไปสามชั่วคน และนับลำดับต่ำลงมาอีกสามชั่วคน ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒ / บท นำ / [๗] – [๑๑].

^{๔๓} ที่ชื่อว่า “สุราปานพรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ที่กล่าวถึงสุราเป็นอันดับแรก.

^{๔๔} คำว่า “พินทุ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ หมายถึงทำเป็นจุดวงกลมใหญ่ เท่าแวนตานกยูง หรือเล็ก เท่าตัวเรือดที่มุงจิรวินด้วยสี่เชียว คราม สีตม หรือ สีดำคล้ำ เพื่อให้จิรวินเสียดสีหรือมีตำหนิ ทำให้มีที่สังเกต ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๖๕/๔๕๑, วิ.อ. ๒/๓๖๘-๕/๔๑๐.

^{๔๕} คำว่า “วิกัปจิรวิน” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงการทำให้จิรวินนั้น มีเจ้าของ ๒ คน ทำการวิกัป ในกรณีที่จิรวินนั้นเป็นอดีตเรกจิรวิน เมื่อผู้รับวิกัปคืนให้ แล้ว ภิกษุเจ้าของจิรวินสามารถใช้สอยจิรวินนั้นได้โดยไม่เป็น การล่วงละเมิดบทบัญญัติ วิธีการวิกัปนั้นจะวิกัปต่อหน้าหรือลับหลังก็ได้ จะวิกัปให้แก่ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรีก็ได้ ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๗๓-๓๗๔/๔๕๔.

๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับจิวรในรัตนวรรค^{๔๖}

สำหรับที่เกี่ยวกับผ้าจิวรมี ๓ ข้อ (ข้อ ๘-๑๐)^{๔๗} ดังนี้

- (๘) ภิกษุทำผ้าปิดฝิยาวเกิน ๔ คืบสุด^{๔๘} กว้างเกิน ๒ คืบสุด
- (๙) ภิกษุทำผ้าอาบน้ำฝนยาวเกิน ๖ คืบสุด กว้างเกิน ๒ คืบครึ่งโดยคืบสุด
- (๑๐) ภิกษุทำจิวรมีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุดจิวร

สรุปความว่า ภิกษุไม่ควรแลกเปลี่ยนหรือเย็บจิวรให้แก่ภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ เมื่อได้ผ้าจิวรใหม่จะใช้ต้องทำพินทุกก่อน จิวรที่วิกัป เมื่อจะใช้ต้องถอนวิกัปก่อน และผ้าที่ภิกษุสามเณรใช้แต่ละชนิดต้องมีขนาดที่เหมาะสมตามความจำเป็น ไม่อนุญาตให้ใช้ขนาดใหญ่เกินไป เน้นความประหยัดและความคุ้มค่าสูงสุด

๓.๑.๔ บทบัญญัติเกี่ยวกับจิวรในเสขยวัตรสิกขาบท

คำว่า เสขิยะ แปลว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา^{๔๙} ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นข้อสิกขาบทที่ว่าด้วยมารยาทผู้ดี เป็นวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสมของภิกษุ ไม่ได้เป็นข้ออาบัติ ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขิยะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท สิกขาบทในเสขยักัณฑ์นี้เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาทที่เป็นธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะเสขยสิกขาบท ทั้ง ๗ วรรค บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจิวรอยู่ยู่ปริมาณทวารวรรคและขัมภตกวรรคที่ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มให้เรียบร้อยในขณะที่อยู่ในชุมชน การสำรวจระวางอิริยาบถให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน

^{๔๖} ที่ชื่อว่า “รัตนวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ที่กล่าวถึงรัตนะเป็นอันดับแรก.

^{๔๗} สิกขาบทที่ ๘-๑๐ ในรัตนวรรคมีข้อพิเศษต่างจากสิกขาบทอื่น ๆ ในปาจิตตยักัณฑ์ มีลักษณะคล้ายกันกับสิกขาบทในนิสสัคคยักัณฑ์ ภิกษุต้องอาบัติเพราะเกี่ยวข้องกับวัตถุในทางที่ไม่เหมาะสม และเมื่อต้องแล้วประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องทำลายหรือ ทำวัตถุนั้นให้ได้ขนาดก่อนจึงจะแสดงอาบัติตก ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/บทนา/๒๕].

^{๔๘} “นิ้วสุดและคืบสุด” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ ๑ นิ้วสุดเท่ากับ ๓ นิ้วของคนปานกลางในบัดนี้ ดูใน กงขา.ฎีกา. ๒๕๗ อีกนัยหนึ่ง ๑ คืบสุดเท่ากับ ๓ คืบของคนปานกลางในบัดนี้ หรือเท่ากับ ๑ ศอกคืบข้างไม้ ดูใน วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘-๓๔๙/๖๑.

^{๔๙} วิ.อ. (ไทย) ๓/๓๓๕/๔๘๖.

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวรในเสขยวัตร ปริมาณทวารรคและขมกตทวารรค รวม ๘ ข้อ ดังนี้

๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวรในเสขยวัตร ปริมาณทวารรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวร มี ๖ ข้อ (ข้อ ๑-๔, ๕-๑๐) ดังนี้

(๑) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักครองอันตราสกให้เรียบร้อย

ภิกษุพึงครองอันตราสกให้เรียบร้อย คือ ปิดบริเวณสะดือ บริเวณเข่า ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ครองอันตราสกย้อยข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง ต้องอาบัติทุกกฏ

(๒) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักครองอุตตราสงค์ให้เรียบร้อย

ภิกษุพึงครองอุตตราสงค์ให้เรียบร้อย คือ ทำขายจีวรทั้งสองให้เสมอกัน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ครองอุตตราสงค์ย้อยข้างหน้าบ้าง ย้อยข้างหลังบ้าง ต้องอาบัติทุกกฏ

(๓) พึงสำเหนียกว่า เราจักปกปิดกายให้ดี ไปในละแวกบ้าน

ภิกษุพึงปกปิดกายให้ดี ไปในละแวกบ้าน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ เดินเปิดกายไปในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ

(๔) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักปกปิดกายให้ดี นั่งในละแวกบ้าน

ภิกษุพึงปกปิดกายให้ดีนั่งในละแวกบ้าน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ นั่งเปิดกายในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๐}

(๕) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่วิกผ้า ไปในละแวกบ้าน

ภิกษุไม่พึงวิกผ้า ไปในละแวกบ้าน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ วิกผ้าขึ้นข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง ไปในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ

(๑๐) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งวิกผ้าในละแวกบ้าน

ภิกษุไม่พึงนั่งวิกผ้าในละแวกบ้าน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ นั่งวิกผ้าขึ้นข้างเดียวหรือทั้งสองข้างในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๑}

รวมความว่า เมื่อเข้าไปในเขตบ้าน ไม่ว่าจะยืน เดิน หรือนั่ง ควรสำรวจตน นุ่งห่มผ้าจีวรให้เรียบร้อย ไม่แสดงอาการกิริยาที่ไม่เหมาะสม เช่น การวิกผ้า เป็นต้น

^{๕๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๖-๕๘๓๕/๖๔๕-๖๕๓.

^{๕๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๘-๕๘๕/๖๕๘-๖๕๕.

๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจิ๋วในเสขียวัตถ์ ขัมภตวรรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจิ๋ว มี ๒ ข้อ (ข้อ ๓-๔) ดังนี้

(๓) พึงทำความเข้าใจว่า เราจักไม่เดินคลุมศีรษะไปในละแวกบ้าน

ภิกษุไม่พึงเดินคลุมศีรษะไปในละแวกบ้าน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ เดินคลุมศีรษะไปในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ

(๔) พึงทำความเข้าใจว่า เราจักไม่นั่งคลุมศีรษะในละแวกบ้าน

ภิกษุไม่พื้งนั่งคลุมศีรษะในละแวกบ้าน ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ นั่งคลุมศีรษะในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๒}

ทั้งสองข้อ กล่าวถึงข้อห้ามคลุมศีรษะทั้งในอิริยาบถเดิน และนั่ง เมื่อเข้าไปสู่เขตหมู่บ้าน อันเป็นกิริยาที่ไม่น่าเลื่อมใส

รวมบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจิ๋วในเสขียวัตถ์ คือ ภิกษุพึงทำความเข้าใจว่า “จักนุ่งสบงห่มจีวรให้เรียบร้อยในทุกเวลาและสถานที่ จักสำรวมระวังอิริยาบถคือ การเดิน การยืน การนั่ง การเหยียดมือ การนุ่งห่ม ขณะที่เดินและนั่งอยู่ในละแวกบ้าน” เพื่อเป็นการรักษามารยาทการนุ่งห่มให้เรียบร้อย เป็นที่เลื่อมใสของผู้พบเห็น

สรุปโดยรวมแล้วบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจิ๋ว นอกจากจัดเป็นปาฏิโมกขสังวรศีล อันเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องรักษาตามธรรมเนียมโดยเคร่งครัดแล้ว แล้วยังนับเป็นอาชีวปาริสุทธศีล คือ การเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ มิได้หามาโดยการล่อลวง หรือ วิธีการที่ไม่เหมาะสมแก่สมณเพศ และการนุ่งห่มจีวรให้เรียบร้อยเสมอเมื่อเข้าสู่สังคม สำรวมระวังกาย ก็จัดอยู่ในอินทริยสังวรศีล การรู้จักพิจารณาถึงคุณค่าแท้ของจีวรก่อนแสวงหาและบริโภคใช้สอยโดยเข้าใจถึงคุณประโยชน์ที่แท้จริงด้วยปัญญา ย่อมจัดว่าเป็น ปิงจยสันนิสสิตศีล ดังนั้น เมื่อปฏิบัติตามบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจิ๋วอย่างถูกต้องแล้วย่อมได้ครบทั้งจากอุปาริสุทธศีล อันเป็นศีลวิสุทธิ แลเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการปฏิบัติให้ถึงจิตตวิสุทธิ และปัญญาวิสุทธิ เข้าถึงการบรรลุดุจธรรมในพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

^{๕๒} วิ.มท. (ไทย) ๒/๕๕๘-๕๕๙/๖๓๒-๖๓๓.

๓.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาต

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตมีปรากฏในพระวินัยปิฎก จำแนกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับบิณฑบาตในภักตคฤหัสถ์และปณทจาริกวตถา (๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับบิณฑบาตในนิสสัคคียปาจิตติย (๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับบิณฑบาตในปาจิตติย (๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับบิณฑบาตเสขิยวัตร มีดังนี้

๓.๒.๑ บทบัญญัติเกี่ยวกับบิณฑบาตในภักตคฤหัสถ์

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวัตรในโรงฉัน ในภักตคฤหัสถ์ เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในโรงฉันซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเสขิยวัตรสิกขาบท กล่าวคือ กล่าวถึงมารยาทเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตเหมือนกัน เพียงแต่ในภักตคฤหัสถ์เน้นการปฏิบัติในโรงฉัน แต่ในเสขิยวัตรไม่ระบุสถานที่เฉพาะ จึงสันนิษฐานว่า น่าจะหมายถึงสถานที่ต่างๆ ไป มีรายละเอียดในภักตคฤหัสถ์ ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภักตคฤหัสถ์บอกเวลาในอาราม ภิกษุพึงนั่งปิตมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย คาคประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ ถัดลูกคุม ล้างบาตรแล้ว ถูไปไม่ต้องรีบร้อนเข้าหมู่บ้าน

ไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าภิกษุผู้เถระทั้งหลาย, พึงปกปิดกายให้ดีไปในละแวกบ้าน, พึงสำรวมดี..., พึงทอดจักษุลง..., ไม่พึงเวกผ้า..., ไม่พึงหัวเราะดัง..., พึงพูดเสียงเบาไป..., ไม่พึงเดินโคลงกาย..., ไม่พึงแกว่งแขน..., ไม่พึงเดินโคลงศีรษะ..., ไม่พึงเดินเท้าสะเอว..., ไม่พึงเดินคลุมศีรษะ..., ไม่พึงเดินกระโห้งไปในละแวกบ้าน

พึงปกปิดกายให้ดีนั่งในละแวกบ้าน พึงสำรวมดี..., พึงทอดจักษุลง..., ไม่พืงนั่งเวกผ้า..., ไม่พืงนั่งหัวเราะดัง..., ไม่พืงนั่งพูดเสียงเบา..., ไม่พืงนั่งโคลงกาย..., ไม่พืงนั่งแกว่งแขน..., ไม่พืงนั่งโคลงศีรษะ..., ไม่พืงนั่งเท้าสะเอว..., ไม่พืงนั่งคลุมศีรษะ..., ไม่พืงนั่งรัดเข่า..., ไม่พืงนั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลาย, ไม่พืงกีดกันอาสนะภิกษุณวกะทั้งหลาย, ไม่พืงนั่งทับสังฆาฏิ

เมื่อเขาถวายน้ำ พึงใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับน้ำ พึงถือบาตรล้างอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ถ้ามีกระโถน พึงเทน้ำลงกระโถนอย่างระมัดระวัง ด้วยคิดว่า “กระโถนอย่าเลอะน้ำ ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ใกล้อย่าถูกน้ำกระเซ็น สังฆาฏิอย่าถูกน้ำ” ถ้าไม่มีกระโถน พึงเทน้ำลงพื้นดินอย่างระมัดระวัง ด้วยคิดว่า “ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ใกล้ อย่าถูกน้ำกระเซ็น สังฆาฏิอย่าถูกน้ำ”

เมื่อเขาถวายข้าวสุก พึงใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับข้าวสุก เว้นที่ว่างไว้สำหรับแกง ถ้ามีเนยใส น้ำมัน หรือแกงอ่อม ภิกษุผู้เถระพึงบอกว่า “ท่านจงจัดถวาย ภิกษุเท่ากันทุกรูป”, พึงรับ

บิณฑบาตโดยเคารพ, พึงให้ความสำคัญในบาตรขณะรับบิณฑบาต, พึงรับบิณฑบาตพอเหมาะ กับแ่ง, พึงรับบิณฑบาตเสมอขอบปากบาตร

ภิกษุผู้เถระไม่พึงฉันทก่อนจนกว่าข้าวสุกจะทั่วถึงภิกษุทุกรูป, พึงฉันทบิณฑบาตโดยเคารพ, พึงให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันทบิณฑบาต, พึงฉันทบิณฑบาตไปตามลำดับ, พึงฉันทบิณฑบาตพอเหมาะ กับแ่ง, ไม่พึงฉันทบิณฑบาตขยุ้มลงแต่ยอด, ไม่พึงใช้ข้าวสุกกลบแ่งหรือกับข้าว เพราะอยากได้มาก, ไม่เป็นไ้ไม่พึงออกปากขอแ่งหรือข้าวสุกมาฉันทส่วนตัว, ไม่พึงมุ่งดำหนิ มองดูบาตรของภิกษุเหล่าอื่น, ไม่พึงทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน, พึงทำคำข้าวให้กลมกล่อม, ไม่พึงอ้า ปากรอคำข้าวที่ยังไม่ถึงปาก ขณะกำลังฉันท, ไม่พึงสอดมือทั้งหมดเข้าในปาก, ขณะที่ในปากมี คำข้าว ไม่พึงพูดคุย, ไม่พึงฉันทโยนคำข้าว, ไม่พึงฉันทกัดคำข้าว, ไม่พึงฉันททำกระพุงแก้มให้คู้ย, ไม่พึงฉันทสลับมือ, ไม่พึงฉันทโปรยเมล็ดข้าว, ไม่พึงฉันทแลบลิ้น, ไม่พึงฉันททำเสียงดังจ๊ับ ๆ, ไม่พึง ฉันททำเสียงดังซู้ด ๆ, ไม่พึงฉันทเลียมือ, ไม่พึงฉันทขอบาตร, ไม่พึงฉันทเลียริมฝีปาก, ไม่พึงจับ ภาชนะน้ำดื่มด้วยมือเปื้อนอาหาร

ภิกษุผู้เถระไม่พึงรับน้ำก่อนจนกว่าภิกษุทั้งหมดฉันทเสร็จ เมื่อเขาถวายน้ำ พึงใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับน้ำ พึงถือล้างอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ถ้ามีกระโถน พึงเทน้ำลงกระโถน อย่างระมัดระวัง ด้วยคิดว่า “กระโถนอย่าละเอะน้ำ ภิกษุทั้งหลาย ที่อยู่ใกล้ อย่าถูกน้ำกระเซ็น สัมมาภูิอย่าถูกน้ำ” ถ้าไม่มีกระโถน พึงเทน้ำลงบนพื้นดินอย่างระมัดระวัง ด้วยคิดว่า “ภิกษุ ทั้งหลายที่อยู่ใกล้ อย่าถูกน้ำกระเซ็น สัมมาภูิอย่าถูกน้ำ” ไม่พึงเทน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวใน ละแวกบ้าน

เมื่อจะกลับ ภิกษุจะทั้งหลายพึงกลับก่อน ภิกษุผู้เถระทั้งหลายกลับทีหลัง พึงปกปิดกาย ให้ดีไปในละแวกบ้าน, พึงสำรวจดี... , พึงทอดจักษุลง... , ไม่พึงเวกผ้า... , ไม่พึงเดิน หัวเราะดัง... , พึงพูดเสียงเบา... , ไม่พึงเดินโคลงกาย... , ไม่พึงแกว่งแขน... , ไม่พึงเดิน โคลงศีรษะ... , ไม่พึงเดินเท้าสะเอว... , ไม่พึงเดินคลุมศีรษะ... , ไม่พึงเดินกระโห่งไปใน ละแวกบ้าน

ภิกษุทั้งหลาย นี้ คือวัตรในโรงฉัน โดยที่ภิกษุทั้งหลายพึงประพฤติชอบในโรงฉัน^{๕๓}

รวมความว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับ มารยาทเกี่ยวกับโรงฉันตั้งแต่การนุ่งห่มให้เรียบร้อยเตรียม ตัวออกบิณฑบาต การสำรวจกาย วาจา ในขณะที่โคจรบิณฑบาตและมารยาทการขบฉันอย่างละเอียด ขณะฉันในบ้านตลอดถึงการล้างบาตร เมื่อกลับมาถึงวัดแล้วก็แสดงข้อปฏิบัติและการเก็บกวาดโรงฉัน อย่างเรียบร้อย

^{๕๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๔/๒๓๐-๒๓๒.

ส่วนบทบัญญัติเกี่ยวกับวัตรของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตในปณทวาริกวัดตกลา พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต เพื่อที่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตทั้งหลายต้องประพฤติชอบ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเสขยวัตรสิกขาบท กล่าวคือ กล่าวถึงมารยาทที่เกี่ยวกับการบิณฑบาตเหมือนกันจึงมีความคล้ายคลึงกับในภคตคกวัตตกลา เพียงแต่เน้นเรื่องการโจจรบิณฑบาตเท่านั้น มีรายละเอียดพึงศึกษาในปณทวาริกวัดตกลา ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร คิดว่า “เวลานี้ เราจักเข้าบ้าน” พึงนุ่งปกปิดมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย ถาดประคองห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ ถัดลูกคุมล่างบาตรแล้ว ถืออย่างสำรวมเข้าบ้าน โดยไม่รีบร้อน

พึงปกปิดกายให้ดีไปในละแวกบ้าน, พึงสำรวมดี . . . , พึงทอดจักษุลง . . . , ไม่พึงเวกผ้า . . . , ไม่พึงหัวเราะดัง . . . , พึงพูดเสียงเบา . . . , ไม่พึงเดินโคลงกาย . . . , ไม่พึงแกว่งแขน . . . , ไม่พึงเดินโคลงศีรษะ . . . , ไม่พึงเดินเท้าสะเอว . . . , ไม่พึงเดินคลุมศีรษะ . . . , ไม่พึงเดินกระโห้งไปในละแวกบ้าน

เมื่อเข้าบ้านก็พึงสังเกตว่า “เราจะเข้าทางนี้ ออกทางนี้” ไม่พึงรีบร้อนเข้า ไม่พึงรีบร้อนออกไป ไม่พึงยืนไถลนัย ไม่พึงยืนไถลนัย ไม่พึงยืนนานนัย ไม่พึงกลับเร็ววันก พึงยืนสังเกตว่า “เขาประสงคจะถวายอาหารหรือไม่ประสงคจะถวาย” ถ้าเขาหยุดทำงาน หรือลุกจากที่นั่ง หรือจับทัพพีหรือจับภาชนะ หรือตั้งภาชนะไว้ พึงยืนกำหนดว่า “เขาประสงคจะถวายหรือ” เมื่อเขาถวายอาหารพึงใช้มือข้างซ้ายแหวกผ้าสังฆาฏิแล้วน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือข้างขวา ใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับอาหาร ไม่มองดูหน้าผู้ถวายอาหาร พึงสังเกตว่า “เขาประสงคจะถวายแกงหรือไม่ประสงคจะถวาย” ถ้าเขาจับทัพพี หรือจับภาชนะ หรือตั้งภาชนะไว้ พึงยืนกำหนดว่า “เขา ประสงคจะถวายหรือ” เมื่อเขาถวายแล้วใช้ผ้าสังฆาฏิคลุมบาตร ไม่ต้องรีบร้อน กลับอย่างสำรวม

พึงปกปิดกายให้ดีไปในละแวกบ้าน, พึงสำรวมดี . . . , พึงทอดจักษุลง . . . , ไม่พึงเวกผ้า . . . , ไม่พึงหัวเราะดัง . . . , พึงพูดเสียงเบา . . . , ไม่พึงเดินโคลงกาย . . . , ไม่พึงแกว่งแขน . . . , ไม่พึงเดินโคลงศีรษะ . . . , ไม่พึงเดินเท้าสะเอว . . . , ไม่พึงเดินคลุมศีรษะ . . . , ไม่พึงเดินกระโห้งไปในละแวกบ้าน

ผู้กลับจากบิณฑบาตมาถึงก่อน พึงป้อนาสนะไว้, ตั้งน้ำล้างเท้า, ตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า, ตั้งล้างภาชนะที่ใส่ของฉันตั้งไว้, ตั้งน้ำดื่มน้ำใช้ไว้, ผู้กลับจากบิณฑบาตถึงทีหลัง ถ้าอาหารที่ฉันแล้วยังเหลืออยู่ ถ้าต้องการก็พึงฉัน ไม่ต้องการก็เททิ้งในที่ปราศจากของเขียวสด หรือเทลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์, พึงรื้อขนอาสนะเก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า, ตั้งล้างภาชนะที่ใส่ของฉันเก็บไว้, เก็บน้ำดื่มน้ำใช้, กวาดโรงฉัน

ภิกษุผู้เห็นหม้อน้ำนั้น หม้อน้ำใช้หรือหม้อน้ำชำระล้างเปล่า ก็พึงจัดหาไปตั้งไว้, ถ้าเป็นเรื่อง
สุดวิสัยก็กวักมือเรียกเพื่อนมาช่วยกันจัด แต่ไม่พึงออกคำสั่งเพราะเรื่องนี้

ภิกษุทั้งหลายนี้ คือ วัตรของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตทั้งหลาย โดยที่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต
ทั้งหลายต้องประพฤติชอบ^{๕๔}

สรุปความว่า ภิกษุเมื่อจะเข้าไปบิณฑบาตต้องนุ่งห่มให้เรียบร้อย สรรวมกาย วาจา ใจให้
ขณะเที่ยวบิณฑบาต มีความสังเกตอาการของผู้ที่ประสงค์ใส่บาตร รับบิณฑบาตอย่างสำรวม เมื่อกลับ
มาถึงโรงฉันก็แสดงข้อปฏิบัติสำหรับผู้มาถึงก่อน และผู้มาถึงทีหลังอย่างชัดเจน แสดงถึงมารยาทของ
ผู้อยู่ร่วมสังฆม ที่เป็นไปด้วยความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันอย่างเสมอภาคและสามัคคี

๓.๒.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตในนิสสัคคียปาจิตติยสิกขาบท

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตปรากฏอยู่ในปิตตวรรค^{๕๕} มี ๒ ข้อ ดังนี้

(๑) ภิกษุเก็บอดิเรกบาตร^{๕๖} ไว้เกิน ๑๐ วัน

(๒) ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ
ไม่ใช่คนปวารณา

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย

รวมความว่า ภิกษุไม่ควรเก็บอดิเรกบาตรไว้เกินกำหนด และจะขอบาตรใหม่ได้บาตรเก่า
มีรอยร้าวมากเกินกว่าจะใช้ได้แล้วเท่านั้น แสดงให้เห็นถึงการทรงฝึกให้ใช้ปัจจัยอย่างประหยัดและ
คุ้มค่าจริงๆ

^{๕๔} วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๖๖/๒๓๔-๒๓๕.

^{๕๕} ที่ชื่อว่า “ปิตตวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “บาตร” ในวรรคนี้ หมายถึงบาตร
เหล็กและบาตรดินเผา ทั้งที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก คูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔, วิ.อ. (ไทย)
๒/๖๐๒/๒๑๕.

^{๕๖} คำว่า “อดิเรกบาตร” คือ บาตรนอกจากบาตรอธิษฐาน ภิกษุจะเก็บไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี อดิเรกบาตร
นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุวิกัลป์แก่ภิกษุอื่นเช่นกัน การวิกัลป์ การถอนวิกัลป์ เป็นเช่นเดียวกับอดิเรกจีวร
ถอนวิกัลป์แล้ว ภิกษุเจ้าของอดิเรกบาตร จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น ส่วนบาตร
อธิษฐาน เป็นบริวารที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐานไว้ใช้ประจำตัว คูใน วิ.อ. (ไทย) ๒/๖๐๘/๒๑๘,
วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๘-๖๐๘/๑๒๒-๑๒๓.

๓.๒.๓ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตในปาจิตตีย์สิกขาบท

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตมีปรากฏในปาจิตตีย์ โภชนวรรค อเจลกวรรค สุราปานวรรค และสัปปาณวรรค รวม ๑๕ ข้อ ดังนี้

๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตมีปรากฏในปาจิตตีย์ โภชนวรรค

ปาจิตตีย์สิกขาบท ที่ชื่อว่า “โภชนวรรค” เพราะตั้งตามความของสิกขาบทในวรรคนี้ที่ว่า ด้วยเรื่อง โภชนะ^{๕๗} ทั้ง ๑๐ สิกขาบท มีดังต่อไปนี้

- (๑) ภิกษุไม่เป็นไข้ ฉันทตอาหารในที่พักแรมติดต่อกัน ๒ วัน
 - (๒) ภิกษุฉันคณโภชนะ นอกสมัย คือ สมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสารเรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็นภัตตาหารของสมณะ ๑
 - (๓) ภิกษุฉันปริมปรโภชนะ นอกสมัย คือ สมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑
 - (๔) ภิกษุรับขนมหรือข้าวตุ๋นเกิน ๓ บาตร
 - (๕) ภิกษุฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว ฉันทของที่ไม่เป็นเดนภิกษุไข้
 - (๖) ภิกษุรู้ยู่ว่าภิกษุอื่นฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว มุ่งจะจับผิด จึงเอาของที่ไม่เป็นเดนไปหลอกให้เธอฉันได้สำเร็จ
 - (๗) ภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่
 - (๘) ภิกษุฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้ โดยไม่รับประเคนใหม่
 - (๙) ภิกษุฉันโภชนะประณีตที่ตนออกปากขอจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา
 - (๑๐) ภิกษุกินอาหารที่ยัง ไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน
- ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

รวมความว่า ภิกษุควรรู้จักสำรวม สันโดษในการบริโภคบิณฑบาต รับเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และไม่กลั่นแกล้งภิกษุอื่นให้ต้องอาบัติ ควรส่งเสริมให้มีการอนุเคราะห์กันตามหลักธรรมวินัยจึงสมควร

^{๕๗} คำว่า “โภชนะ” แปลว่า ของบริโภค ของฉัน ในวรรคนี้ หมายถึงของเคี้ยว ของฉัน คือ ข้าวสุก ขนม กุมมาส (ขนมสด) ข้าวตุ๋น (ขนมแห้ง) ปลา เนื้อ และของที่ต้องเคี้ยวอย่างอื่นที่เป็น “ชาวกาลิก” ยกเว้นของที่เป็นขาม กาลิก สัตตหาลิก และยาวชีวก ภิกษุรับประเคนของเคี้ยวของฉันเหล่านี้แล้วฉันได้ตั้งแต่ เช้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น ถ้าเก็บไว้ค้างคืน ต้องรับประเคนใหม่ก่อนจึงจะฉันได้ ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๔๔/๔๐๑, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๒๕, ๕/๓๐๐/๘๔, วิ.อ. (ไทย) ๒/๒๕๔-๒๕๖/๓๗๘.

๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคินทบาทมีปรากฏในปาจิตติย อเจลกวรรค^{๕๘}

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคินทบาทที่ปรากฏในปาจิตติยสิกขาบท อเจลกวรรคมี ๓ ข้อ (ข้อ ๑, ๒, ๖) ดังต่อไปนี้

- (๑) ภิกษุให้ของเกี่ยวหรือของฉันทแก่อเจลก ปริพาชก หรือปริพาชิกา ด้วยมือตน
- (๒) ภิกษุชวนภิกษุอื่นเข้าไปบริโภคินทบาทในหมู่บ้านแล้ว บอกให้เขากลับวัดก่อน
- (๖) ภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้แล้ว ไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉันหรือหลังฉัน โดยไม่บอกภิกษุอื่นในที่นั้นก่อน นอกสมัย คือ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตติย

การให้ของเกี่ยวหรือของฉันทแก่อเจลก ปริพาชก หรือปริพาชิกา ที่นับว่าล่วงละเมิด บทบัญญัติตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ นั้น มุ่งเอาการให้ของเกี่ยวของฉันทด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการให้ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยการโยนให้ ถ้าบอกให้คนอื่นให้ ฝากคนอื่นไปให้ หรือวางไว้ให้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ไม่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติ^{๕๙}

รวมความว่า ภิกษุควรเป็นผู้ที่ต้องรักษารัตนวินัย มั่นคงในสัจจะ สร้างความเชื่อมั่นแก่เพื่อนสหธรรมิกและสาธุชนทั่วไป ไม่ทำตัวนอกกริต เป็นคนเหลวไหลและอันอาจทำลายความน่าเชื่อถือจากบุคคลอื่นได้

๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคินทบาทมีปรากฏในปาจิตติย สุราปานวรรค^{๖๐}

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคินทบาทที่ปรากฏในปาจิตติยสิกขาบท สุราปานวรรค มีเพียงข้อแรกข้อเดียว ดังนี้

- (๑) ภิกษุดื่มสุราและเมรัย^{๖๑} ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตติย

^{๕๘} ปาจิตติยสิกขาบทที่ชื่อว่า “อเจลกวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ คำว่า “อเจลก” แปลว่า ผู้เปลือย ในที่นี้หมายถึงนักบวชเปลือยที่อยู่ในพวกปริพาชก ปริพาชิกา พวกอาชีวก พวกอัญญเดียรธีย์ คูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๕/๔๑๘-๔๑๙, ๒/๒๗๑/๔๒๐-๔๒๑.

^{๕๙} วิ.อ. (ไทย) ๒/๒๗๓/๓๕๘.

^{๖๐} ที่ชื่อว่า “สุราปานวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ “สุรา” ใน คำว่า “สุราปานะ” นั้น หมายถึงทั้งสุราและเมรัย^{๖๑} ทั้ง ๒ อย่างนี้ รวมทั้งของมีนเมาอย่างอื่น เรียกว่า “มัชชะ” แปลว่า น้ำเมา ใน ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๑๓-๑๘.

^{๖๑} มีข้อที่น่าสังเกต คือ ภิกษุดื่มยาของที่มีสี กลิ่น รสเหมือนน้ำเมา แต่ไม่ใช่ น้ำเมา ภิกษุดื่ม น้ำเมานิด หน้อยที่เจือในแกง เจือในเนื้อ เจือในน้ำมัน หรือเจือในน้ำอ้อยของมะขามป้อม ภิกษุดื่มยาของอริฏฐะที่ไม่ใช่ น้ำเมา ไม่ต้องอาบัติปาจิตติย คูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๒๕/๔๖๖, กุ.ขา.อ. ๒๗๘-๒๗๙.

สุรา เมรัย เครื่องดื่มของมึนเมา เป็นเครื่องบันเทิงอนสติ แม้ฤหัสถ์ยังเป็นข้อห้ามในศีล ๕ บรรพชิตจึงสมควรอย่างยิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ทั้งนี้รวมไปถึงยาเสพติดทุกชนิดด้วย

๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตมีปรากฏในปาจิตติย สัปปานวรรค^{๖๒}

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตที่ปรากฏในปาจิตติยสิกขาบท สัปปานวรรค มีเพียงข้อเดียว (ข้อ ๒) ดังนี้

(๒) ภิกษุอยู่ บริโคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตติย

ชาวพุทธควรหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งมีชีวิตทุกชนิดรวมทั้งในน้ำ ภิกษุเป็นบรรพชิตยังต้องสำรวจพิจารณาก่อนให้มั่นใจได้ว่า น้ำปราศจากสิ่งมีชีวิตจึงฉันได้

สรุปโดยรวมในปาจิตติยสิกขาบท เป็นแสดงข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องอาหารที่ไม่เหมาะสมการบริหารเกี่ยวกับเรื่องอาหารที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ ตลอดจนการแสดงถึงการมีมารยาททางสังคมที่ดี ไม่ทำลายศรัทธาของชาวบ้าน ให้เสียไป

๓.๒.๔ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตในเสขิยวัตรสิกขาบท

เสขิยวัตร ข้อปฏิบัติอันเป็นธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ ในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต และการขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตปรากฏในเสขิยวัตร ๔ วรรค ได้แก่ ขัมภตกวรรค, สักกัจจวรรค, กพพวรรค และสุรสุรวรรค รวม ๓๐ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตในขัมภตกวรรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตปรากฏในเสขิยวัตร ขัมภตกวรรค มี ๔ ข้อ (ข้อ ๓-๑๐) ดังนี้

(๓) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเคารพ

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ รับบิณฑบาตโดยไม่เคารพ ทำเหมือนจะทิ้ง ต้องอาบัติทุกกฏ

(๔) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักให้ความสำคัญในบาตรขณะรับบิณฑบาต

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ รับบิณฑบาตมองคูที่นั่น ๆ ต้องอาบัติทุกกฏ

^{๖๒} ที่ชื่อว่า “สัปปานวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และ ๒ คำว่า “สัปปานกะ” แปลว่า สัตว์ที่เป็นไปกับด้วยลมหายใจ คือสัตว์มีชีวิตนั่นเอง หมายเอาสัตว์ดิรัจฉาน คูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๔/๕๐๒.

(๕) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตพอเหมาะกับแกง^{๖๓}

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ เลือกรับเฉพาะแกงมาก ต้องอาบัติทุกกฏ

(๑๐) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตเสมอขอบปากบาตร

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ รับบิณฑบาตจนล้นขอบปากบาตร ต้องอาบัติทุกกฏ^{๖๔}

สรุปความว่า พึงสำเหนียกว่า “จักรับบิณฑบาตโดยเคารพ, จักให้ความสำคัญหมายรู้ในใจ ขณะที่รับบิณฑบาต, จักรับแกงให้พอเหมาะกับข้าว, จักรับข้าวให้เสมอขอบปากบาตร” จุดประสงค์เพื่อการสำรวม และสันโดษในการรับบิณฑบาต

๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตในสัγκกัจจวรรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตปรากฏในเสขยวัตร สัγκกัจจวรรค หมวดว่าด้วยความเคารพ มีทั้ง ๑๐ ข้อ ดังนี้

(๑) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักฉันบิณฑบาตโดยเคารพ

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันบิณฑบาตโดยไม่เคารพ ทำเหมือนไม่อยากจะฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ

(๒) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันบิณฑบาต

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันบิณฑบาตมองดูไปที่นั่นๆ ต้องอาบัติทุกกฏ

(๓) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักฉันบิณฑบาตไปตามลำดับ

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันบิณฑบาตเจาะลงในที่นั้น ๆ ต้องอาบัติทุกกฏ

(๔) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักฉันบิณฑบาตพอเหมาะกับแกง

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันเฉพาะแกงมาก ต้องอาบัติทุกกฏ

(๕) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันบิณฑบาตขยุ่มลงแต่ยอด

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันบิณฑบาตขยุ่มลงแต่ยอด ต้องอาบัติทุกกฏ

(๖) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ใช่ข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าว เพราะอยาก

ได้มาก

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ใช้ข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าว เพราะอยากได้มาก ต้องอาบัติทุกกฏ

(๗) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ออกปากขอแกง หรือข้าวสุก มาฉัน ส่วนตัว

ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ไม่เป็นไข้ ออกปากขอแกงหรือข้าวสุกมาฉันส่วนตัว ต้องอาบัติ

ทุกกฏ

^{๖๓} ที่ชื่อว่า แกง ได้แก่ แกง ๒ ชนิด คือ (๑) แกงถั่วเขียว (๒) แกงถั่วเหลือง ที่ใช้มือหยิบได้.

^{๖๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒-๖๐๔/๖๓๖-๖๔๐.

- (๘) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่มุ่งตำหนิ มองดูบาตรของภิกษุเหล่านี้
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ มุ่งตำหนิ มองดูบาตรของภิกษุเหล่านี้ ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๙) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๑๐) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักทำคำข้าวให้กลม
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ทำคำข้าวยาว ต้องอาบัติทุกกฏ^{๖๕}

สรุปความว่า ภิกษุพึงสำเหนียกในขณะที่นั่งบิณฑบาตว่า “จักนั่งบิณฑบาตโดยเคารพ, จักให้ความสำคัญในบาตร, ขณะนั่งบิณฑบาต จักนั่งบิณฑบาตไปตามลำดับ, จักนั่งบิณฑบาตให้พอเหมาะกันกับแกง, จักไม่นั่งบิณฑบาตขยี้ลงมาแต่ยอด, จักไม่เอาข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าวเพื่อให้ได้มาก, จักไม่ออกปากขอแกงหรือข้าวสุกมาฉันเองในเมื่อไม่เป็นไร, จักไม่มองดูบาตรของภิกษุอื่นโดยมุ่งจะตำหนิ, จักไม่ทำคำข้าวใหญ่นัก, จักทำคำข้าวให้พอดีกับปาก” จุดประสงค์ก็เพื่อเป็นการรักษามารยาทในการนั่งบิณฑบาต มีความสำรวม ไม่นั่งด้วยอำนาจคณาธิคในรสชาติของบิณฑบาต ทั้งเป็นอาการที่น่าเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นทั่วไปด้วย

๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนิณฑบาตในกพพวรรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนิณฑบาตปรากฏในเสขยวัตร กพพวรรค หมวดว่าด้วยคำข้าว มี ๑๐ ข้อ ดังนี้

- (๑) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่อ้าปากรอกำข้าวที่ยังไม่ถึงปาก
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ อ้าปากรอกำข้าวที่ยังไม่ถึงปาก ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๒) พึงทำความสำเหนียกว่า ขณะกำลังฉัน เราจักไม่สอดมือทั้งหมดเข้าไปในปาก
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ขณะกำลังฉันสอดมือทั้งหมดเข้าไปในปาก ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๓) พึงทำความสำเหนียกว่า ขณะที่ในปากมีคำข้าว เราจักไม่พุดคุย
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ พุดคุยขณะที่ในปากมีคำข้าว ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๔) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉัน โยนคำข้าว
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉัน โยนคำข้าว ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๕) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันกัดคำข้าว
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันกัดคำข้าว ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๖) พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันอาหารทำกระพุ่มแก้วมด
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันทำกระพุ่มแก้วมดข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง ต้องอาบัติทุกกฏ

^{๖๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๖-๖๑๖/๖๘๑-๖๘๒.

- (๙) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันสลัดมือ
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันสลัดมือ ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๙) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันโปรยเมล็ดข้าว
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันโปรยเมล็ดข้าว ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๙) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันแลบลิ้น
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันแลบลิ้น ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๑๐) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันทำเสียงดังจ๊ับๆ
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันทำเสียงดังจ๊ับๆ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๖๖}

สรุปความว่า ภิกษุฟังทำความเข้าใจว่า “ในขณะที่ฉันกัดอาหาร จักไม่อ้าปากรอคำข้าว, ไม่สอดมือเข้าไปในปาก, ไม่พุดคุยกัน, ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก, ไม่กัดคำข้าว, ไม่ทำกระพุ้งแก้มตู่, ไม่สลัดมือ, ไม่โปรยเมล็ดข้าว, ไม่แลบลิ้น, ไม่ทำเสียงจ๊ับๆ ” มีจุดประสงค์เพื่อให้สำรวมระวังกาย วาจา ตลอดเวลา ไม่ฉันเพื่อเล่นสนุกสนานอันเป็นอาการของเด็กไร้เดียงสา ภิกษุสามเณร เป็นพุทธชินโรตส ศากยบุตร ต้องมีมารยาทแบบผู้ดีที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการประจักษ์ผู้ไร้การศึกษา อันจะเป็นเหตุตำหนิของผู้อื่นได้

๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตในสุรสุรวรรค

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตปรากฏในเสขียวัตถ์ สุรสุรวรรค หมวดว่าด้วยการฉันดังซู้ดๆ มี ๖ ข้อ (ข้อ ๑-๖) ดังนี้

- (๑) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันทำเสียงดังซู้ดๆ
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันทำเสียงดังซู้ดๆ ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๒) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันเลียมือ
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันเลียมือ ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๓) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันเลียบาตร
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันเลียบาตร ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๔) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่ฉันเลียริมฝีปาก
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันเลียริมฝีปาก ต้องอาบัติทุกกฏ
- (๕) ฟังทำความเข้าใจว่าเราจักไม่จับภาชนะน้ำดื่มด้วยมือเปื้อนอาหาร
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ จับภาชนะน้ำดื่มด้วยมือเปื้อนอาหาร ต้องอาบัติทุกกฏ

^{๖๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๑๓-๖๒๖/๖๕๓-๗๐๒.

(๖) พึงทำความเข้าใจว่า เราไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวปนลงในละแวกบ้าน
ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวปนลงในละแวกบ้านต้องอาบัติทุกกฏ^{๖๗}

สรุปความว่า ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่ฉันทำเสียดังซู้ด ๆ, ไม่
เลียมือ, ไม่เลียบาตร, ไม่เลียริมฝีปาก, ไม่จับภาชนะน้ำดื่มขณะที่มือเปื้อน, ไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ด
ข้าวปนลงในละแวกบ้าน” จุดประสงค์ เพื่อสำรวมไม่แสดงอาการของผู้ติดในรสชาติของอาหาร
บิณฑบาต และต้องรักษาความสะอาด ไม่แสดงอาการมกง่ายแสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะเมื่อ
ได้รับนิมนต์ไปฉันในบ้าน อันเป็นที่พึงเล็งของชาวบ้านจำนวนมาก

รวมความว่า ในเสขยวัตรที่เกี่ยวกับการบริโภคนิณฑบาตนั้น กล่าวถึงมารยาทที่ดีของ
การบริโภคภัตตาหารบิณฑบาต มีเนื้อหาคล้ายกับในกัณฑ์คฤวัตตกถา แสดงถึงลักษณะของผู้ดีมี
มารยาทในสังคม มีสติสำรวมทุกอิริยาบถ โดยเฉพาะเวลาฉันภัตตาหารซึ่งมีโอกาสถูกตักต้อนหาครอบงำ
ได้ง่าย จึงมีบทบัญญัติให้พระภิกษุสามเณรต้องปฏิบัติไว้อย่างละเอียดมาก

สรุปโดยรวมแล้วบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาต นอกจากจัดเป็นปาฏิโมกข์
สังวรศีล อันเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องรักษาตามธรรมเนียมโดยเคร่งครัดแล้ว แล้วยังนับเป็นอาชีวปาริสุทธ
ศีล คือ การเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ มิได้หามาโดยการล่อหลอกหลวง หรือ วิธีการที่ไม่เหมาะสมแก่สมณเพศ
และการสำรวมระงับกาย วาจา ทั้งในการเที่ยวบิณฑบาตและการขบฉันอาหารบิณฑบาต ก็จัดอยู่ใน
อินทริยสังวรศีล การรู้จักพิจารณาถึงคุณค่าแท้ของการบริโภคบิณฑบาต ก่อนแสวงหาและบริโภคโดย
เข้าใจถึงคุณประโยชน์ที่แท้จริงด้วยปัญญาข่มจัดว่าเป็น ปัจจัยสันนิสติดศีล ดังนั้น เมื่อปฏิบัติตาม
บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาตอย่างถูกต้องแล้วย่อมปฏิบัติได้ครบทั้งจากปาริสุทธศีล
อันเป็นศีลวิสุทธิตี และเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการปฏิบัติให้ถึงจิตตวิสุทธิตี และปัญญาวิสุทธิตี เข้าถึง
การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

^{๖๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๒๓-๖๓๒/๖๓๖-๖๓๘.

๓.๓ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนา

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาจำแนกเป็น ๔ ประเด็น คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในนาสนาชั้นธกะ (๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในนาสนาวัตร (๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในสังฆาติเสสสิกขาบท และ (๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในปาจิตติยสิกขาบท ดังนี้

๓.๓.๑ บทบัญญัติเกี่ยวกับนาสนาในนาสนาชั้นธกะ

พระวินัยปิฎก มหาวรรค นาสนาชั้นธกะ มีการแสดงบทบัญญัติทั้งหมด ๓๒ หัวข้อ เป็นบทบัญญัติที่ว่าด้วยนาสนาที่อยู่อาศัย จำแนกเป็น ๓ ภาณวาร สามารถจำแนกสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการบริโภคนาสนาเป็น ๕ ประเด็น คือ (๑) การอนุญาตสร้างวิหาร (๒) การอนุญาตเครื่องเรือน (๓) การอนุญาตหอนัน (๔) การอนุญาตรั้วล้อม ท่อระบายน้ำและศาลาไฟ (๕) บทบัญญัติเกี่ยวกับการอนุญาตลำดับการใช้นาสนา และ (๖) การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จัดแจงนาสนา ซึ่งจะ ได้แสดงตามลำดับดังนี้

๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการอนุญาตสร้างวิหาร

ช่วงปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคยังมิได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่ในที่พักอาศัย ภิกษุทั้งหลายพักอาศัยตามป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า กลางแจ้ง ลอมฟาง^{๖๔} ต่อมา เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ก่อสร้างที่พักถวายภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ทรง อนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายพักอาศัยในนาสนา ๕ ชนิด ดังที่พระพุทธองค์รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตนาสนา ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ”^{๖๕}

วิหาร เป็นที่พักซึ่งโอบกอบภายในภายนอกมีประตูหน้าต่าง, เรือนมุงแถบเดียว, ปราสาท (คือ เรือนยาว), เรือนโล้น คือ ปราสาทหลังคาโล้น มีเรือนยอดตั้งอยู่บนคานฟ้า มีชานชมแสงจันทร์, ถ้ำ (คือ ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน)

ประโยชน์ของการใช้วิหารเป็นนาสนาของพระสงฆ์ ปรากฏอยู่ในคถาอนุโมทนา การถวายวิหารที่พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์และอนาถบิณฑิกเศรษฐีเหมือนกันดังนี้

วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อ

^{๖๔} วิ.จ. (ไทย) ๓/๒๕๔/๘๕.

^{๖๕} วิ.จ. (ไทย) ๓/๒๕๔/๕๐.

หลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้าและเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้^{๓๐}

รวมความว่า ประโยชน์ของการถวายเสนาสนะแก่พระสงฆ์ ก็เพื่อป้องกัน ความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่การประพฤติธรรม โดยเฉพาะสร้างถวายพร้อมอุปกรณ์แก่ภิกษุพหูสูต ผู้รอบรู้ธรรมวินัย ท่านก็จะอนุเคราะห์แสดงธรรมที่สมควรแก่การไปปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์โปรดแก่บรรดาสาธุชนเหล่านั้น จึงนับได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ทุกฝ่าย

๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการอนุญาตเครื่องเรือน^{๓๑}

เมื่อมีประชาชนสร้างเสนาสนะถวายภิกษุสงฆ์มากมายเป็นที่พักไม่มีประตู พวกสัตว์เลื้อยคลานพากันเข้าไป พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตประตูหน้าต่างและสิ่งต่าง ๆ ในวิหาร เช่น เติง ตั้ง ม้านั่ง ฟูก หมอน ทรงอนุญาตให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรมเป็นลวดลายดอกไม้ ลวดลายเถาวัลย์ ลวดลายพินมังกกร ลวดลายดอกจอกไว้ในวิหาร แต่ทรงห้ามเขียนภาพสตรี ภาพบุรุษ ผู้ใดให้เขียน ทรงปรับอาบัติทุกกฏ

บรรดาอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในเสนาสนะที่ทรงอนุญาตและทรงห้าม พอประมวลได้ดังนี้
ทรงอนุญาตหุ้กรองนั่ง, ตั้งไม้, เติงสาน, เติงชนิดมีแม่แครงสอดเข้าในเท้าที่ทึงไว้ในป่าช้า, ตั้งมีแม่แครงสอดเข้าในเท้า เติงมีแม่แครงติดกับเท้า, ตั้งมีแม่แครงติดกับเท้า, เติงมีเท้าตั้งกำมปู, ตั้งมีเท้าตั้งกำมปู, เติงมีเท้าจคมแม่แครง, ตั้งมีเท้าจคมแม่แครง, ม้านั่งสี่เหลี่ยม, ม้านั่งสี่เหลี่ยมสูง, ม้านั่งสี่เหลี่ยมสูงมีพนัก ๓ ด้าน, ม้านั่งสี่เหลี่ยมมีพนัก ๓ ด้านชนิดสูง

ทรงอนุญาตตั้งหวาย, ตั้งหุ้มด้วยผ้า, ตั้งขาทราย, ตั้งก้านมะขามป้อม, แผ่นกระดาน, เก้าอี้ตั้งฟาง, ทรงห้ามนอนบนเตียงสูง, ภิกษุนอนเตียงต่ำถูกงัดจึงทรงอนุญาตไม้หนุนเท้าเตียง, ทรงอนุญาตไม้หนุนเท้าเตียงสูง ๘ นิ้วเป็นอย่างมาก, ทรงอนุญาตด้ายถักเตียง, ทรงอนุญาตให้เจาะตัวแม่แครงแล้วถักเป็นตาหมากรุก, ทรงอนุญาตให้ทำท่อนผ้าผืนเล็ก ๆ, เป็นผ้าปูพื้น ทรงอนุญาตให้สานนุ่นแล้วทำเป็นหมอน, ทรงห้ามใช้หมอนยาวขนาดถึงกาย(หมอนข้าง), ทรงอนุญาตฟูก ๕ ชนิด, ทรงอนุญาตผ้าสำหรับใช้สอยประจำเสนาสนะหุ้มฟูก, ทรงอนุญาตเตียงหุ้มฟูกและตั้งหุ้มฟูก แต่เมื่อฟูก

^{๓๐} วิ.จู. (ไทย) ๓/๒๕๕/๕๑-๕๒, ๓/๓๑๕/๑๓๐-๑๓๑.

^{๓๑} วิ.จู. (ไทย) ๓/๒๕๖-๒๕๘/๕๒-๑๐๒.

ย้ายลงข้างล่าง โจรลักเอาผ้าห่มฟูกไป ทรงอนุญาตให้เขียนแต้มไว้ ให้ทำคาน้ำด้วยรอยนิ้วมือไว้ (แสดงสัญลักษณ์การเป็นเจ้าของ)

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตสีขาว สีดำ สีเหลืองในวิหาร, ทรงอนุญาตดินปนแกลบ ดินละเอียด, ยางไม้, แป้งเปียก, ดินปนแกลบ, แป้งเมล็ดพันธุ์ผักกาด, ขี้ผึ้งเหลว, แป้งหนาเกินไป ทรงอนุญาตให้ใช้ผ้าเช็ดออก, พื้หนายาบ สีดำไม่เกาะติด ทรงอนุญาตให้ใส่ดินปนแกลบ ทำให้สีดำเกาะติด ทรงอนุญาตยางไม้ น้ำฝาด

ทรงอนุญาตก้นฝาค้างหนึ่ง, ทรงอนุญาตห้องภายใน ๓ ชนิด, ทรงอนุญาตให้ก้นห้องไว้ด้านหนึ่งในวิหารเล็ก, เชิงฝาวิหารชำระ ฝาผนังวิหารถูกฝนสาด

เรื่องงูตกจากหลังคามุงหญ้าลงมาที่คอของภิกษุ ท่านตกใจร้องเสียงลั่น ทรงอนุญาตไม้เคียวติดฝา, ราวจิ้ว, ระเบียงกับแผงเลื่อนฝาค้ำ^{๖๒}

เมื่อพิจารณาถึงอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในเสนาสนะต่างๆ แล้ว ก็พบว่า ทรงอนุญาตเฉพาะสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตเท่านั้น บนพื้นฐานของความสันโดษ เรียบง่าย และความปลอดภัย สิ่งใดที่เกินความจำเป็นจึงทรงห้าม เพราะจะเป็นเหตุส่งเสริมกิเลสให้เจริญอกงามเป็นอันตรายต่อการประพฤติธรรมได้

๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับการอนุญาตหอฉัน^{๖๓}

สมัยพุทธกาล ปัญหาเรื่องการบริโภคนั้นมีอยู่มากมาย ดังได้กล่าวมาแล้วหลายเรื่อง ปัญหาเรื่องสถานที่การฉันอาหาร พระภิกษุสมัยนั้นก็เช่นเดียวกัน พระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลฉันอาหารกันในที่แจ้ง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ อากาศที่หนาวบ้าง ร้อนบ้าง พระภิกษุจึงได้กราบทูลปัญหาเหล่านี้ แก่พระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ได้ทรงอนุญาตให้มีโรงฉันอาหารได้ ในตอนแรกอนุญาตให้มีโรงฉันที่มีพื้นที่ต่ำ ก็มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม ต่อมาได้ถมดินเพื่อกั้นน้ำท่วมดินก็ได้พังลงมา ต่อมาจึงได้อนุญาตให้ก่อ กรู ก่อ การกั้น ปิด บัง รองไว้ข้างล่าง^{๖๔} โดยใช้วัสดุถม ๓ ชนิด คือ อิฐ ศิลา ไม้ และอนุญาตให้ทำบันได และราวสำหรับยึดเกาะเพื่อให้ขึ้นลงสะดวก ทรงอนุญาตให้ทำสื่ คือ สีดำ สีเหลือง สีขาว เขียนลายดอกไม้ได้ ลายเครือเถาพันมังกร อนุญาตให้ทำกำแพงล้อมได้ โดยใช้อิฐ ศิลา ชู่มไม้ และทำประตูได้

^{๖๒} คูรายละเอียดใน วิ.จู. (ไทย) ๓/๒๕๖-๓๐๐/๕๒-๑๐๕๑.

^{๖๓} วิ.จู. (ไทย) ๓/๓๐๑/๑๐๕-๑๐๗.

^{๖๔} มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย, หน้า ๕๐.

๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับการอนุญาตรั้วล้อม ท่อระบายน้ำและศาลาไฟ^{๗๕}

พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ล้อมรั้ว ๓ ชนิด คือ รั้วอิฐ รั้วศิลา รั้วไม้ . . . , อนุญาตขุ้มประตู . . . , อนุญาตรั้ว ๓ ชนิด คือ รั้วไม้ไผ่ รั้วหนาม ฤ . . . , อนุญาตขุ้มประตู ไม้คร่าว บานประตูคู่เสาระเนียด กลอนเหล็ก . . . , อนุญาตเครื่องมุง ๕ ชนิด คือ กระเบื้อง ศิลา ปูนขาว หญา ใบไม้

การอนุญาตท่อระบายน้ำ เพื่อการสะดวกของการไหลเวียนของน้ำที่ดี และไม่ทำให้น้ำท่วมขัง อาจจะทำให้เกิดเชื้อโรคได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอนุญาตการสร้างท่อระบายน้ำ

การอนุญาตเรื่องโรงไฟ เนื่องจากในฤดูหนาวอากาศหนาวเย็น ทำให้พระภิกษุต้องก่อกองไฟไว้ภายนอกที่อยู่อาศัยทำให้บริเวณนั้นเป็นที่สกปรกไม่น่าดู พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอนุญาตให้มีการสร้างโรงไฟไว้สำหรับการนี้ได้ โดยใช้วัสดุ ๓ ชนิด คือ อิฐ ศิลา และไม้ ไว้ในที่ที่สมควร โดยการก่อสร้างนั้นคงเหมือนการสร้างหอนั่งและวิหาร ต่อมาได้ทรงอนุญาตวัสดุในการมุง ๕ ชนิด คือ กระเบื้อง หิน ปูนขาว หญา ใบไม้^{๗๖}

๕) บทบัญญัติเกี่ยวกับการอนุญาตลำดับการใช้เสนาสนะ

เรื่องทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ตามลำดับพรรษา ให้แบ่งอาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ภัตตาหารอันเลิศ ตามลำดับพรรษา สาเหตุเกิดจากเมื่อคราวที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงเวสาลีไปกรุงสาวัตถี พวกภิกษุอันเตวสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ รัปล่วงหน้าไปจับจองวิหาร จับจองที่นอนเพื่อพระอุปฌาย์ เพื่ออาจารย์และเพื่อตนเองจนหมด

พระสารีบุตรไปถึงภายหลัง ไม่ได้ที่พัก จึงไปพักบริเวณร่มไม้ เวลารุ่งอรุณ พระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นทรงพระกาสะ พระสารีบุตรก็ได้กระเอมรับ พระองค์ ตรัสถามว่า “ใครอยู่ที่นั่น” พระสารีบุตรทูลตอบว่า “สารีบุตร พระพุทธเจ้าข้า” “สารีบุตร ทำไมเธอจึงมาพักที่นี่เล่า”

พระสารีบุตรจึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุ นั้น ภิกษุทั้งหลายรับว่า จริง จึงทรงดำนิพวกภิกษุ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายมีความเคารพมีความยำเกรงกันและกัน ดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคกันแล้วมีรับสั่งสรุปว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษา รูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๗๗}

^{๗๕} วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๐๒-๓๐๓/๑๐๗-๑๑๐.

^{๗๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๖๐/๕๒.

^{๗๗} วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕-๑๒๖.

กิจทุกอย่างพึงกระทำแก่กันและกันตามลำดับพรรษาก็จริง แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง ที่ไม่ต้องทำตามลำดับพรรษา คือ ไม่พึงถ่ายทอดอุจจาระตามลำดับพรรษา พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงถ่ายทอดอุจจาระตามลำดับพรรษา รูปใดถ่ายทอดตามลำดับพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ เรานุญาตให้ถ่ายทอดอุจจาระตามลำดับผู้มาถึง^{๗๘}

๖) บทบัญญัติเกี่ยวกับการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จัดแจงเสนาสนะ^{๗๙}

ต่อมาเกิดกรณีกีดกันหวงเสนาสนะขึ้นมา จึงทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ (๑) ไม่ล่าเอียงเพราะชอบ (๒) ไม่ล่าเอียงเพราะชัง (๓) ไม่ล่าเอียงเพราะหลง (๔) ไม่ล่าเอียงเพราะกลัว และ (๕) รู้จักเสนาสนะที่ให้ถือแล้วและเสนาสนะที่ยังมิได้ให้ถือ เป็นเสนาสนะปญญาปกะ คือ เป็นผู้จัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์

นอกจากนี้แล้วยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับเสนาสนะ ซึ่งเป็นข้อปลีกย่อยอีกเป็นจำนวนมาก ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค เสนาสนขันธกะ ในที่นี้นำเสนอเฉพาะเรื่องที่เด่นๆ พอเป็นตัวอย่างสำหรับการวิจัยเท่านั้น จึงไม่ได้แสดงรายละเอียดในเสนาสนขันธกะทุกเรื่อง

รวมความว่า การทรงอนุญาตเสนาสนะต่างๆ ทั้งที่เป็นวิหาร กุฎีอาคารสถานที่ต่างๆ ตลอดจนเครื่องเรือนที่จำเป็น มี เติง ตั้ง เป็นต้น ลำดับการใช้เสนาสนะ และการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จัดแจงดูแลเสนาสนะ รวมทั้งข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับเสนาสนะตามความเหมาะสมของกาลเทศะ บนพื้นฐานของความประหยัด และได้รับประโยชน์สูงสุดของปัจจัยแต่ละชนิด ทำให้การดำรงชีวิตเพื่อการประพฤติธรรมเป็นไปได้โดยสะดวก ส่วนสิ่งที่ห้ามก็เพื่อป้องกันการรอกงามของกิเลสโดยอาศัยวัตถุสิ่งของเหล่านั้นนั่นเอง

๓.๓.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนเสนาสนะในเสนาสนวัตร

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนเสนาสนะในเสนาสนวัตร กล่าวถึง การปฏิบัติดูแลรักษาเสนาสนะให้เป็นสถานที่น่าอยู่น่าอาศัย เหมาะแก่การเจริญสมณธรรม เป็นเหตุให้บุคคลที่ยังไม่เลื่อมใสได้เลื่อมใส และยังบุคคลที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวัตรปฏิบัติในการดูแลรักษาเสนาสนะไว้ดังนี้

^{๗๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๓/๒๔๒.

^{๗๙} วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๑๓/๑๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย ตนอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถพึงชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อนวางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอนออกไปวางไว้ ณ ที่สมควร

เตียง ตั้ง พึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักพิง พึงขนออก มาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร

ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้อง พึงเช็ด ถ้าฝาที่ทาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา พึงใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา พึงใช้น้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง พึงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร ไม่พึงเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุ ใกล้วิหาร ใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ บนเนินเหนือลม พึงเคาะเสนาสนะได้ลม

พรหมปูพื้น พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง พึงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม, เตียง ตั้ง พึงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบ บานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม, กระโถน พนักพิง พึงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม

พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้าง หนึ่งคลำได้เตียงหรือใต้เตียง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มิสิ่งใดรอง, เมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้าง หนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเคียง เอาชายไว้นอก เอาขดไว้ใน จึงเก็บจีวร

ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก, ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก, ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ, ถ้าพัดมาทางทิศใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้, ถ้าเป็นฤดูหนาว พึงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน, ถ้าเป็นฤดูร้อน พึงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน

ถ้าบริเวณ ชุ่ม โรงฉันท โรงไฟ วัฏฏี รก พึงปิดกวาด, ถ้าน้ำฉันทน้ำใช้ไม่มี พึงจัดเตรียมไว้, ถ้ามื้อชำระไม่มีน้ำ พึงคักน้ำใส่หม้อชำระ

ถ้าอยู่ในวิหารหลังเดียวกับภิกษุผู้แก่กว่า ยังไม่สอบถามก็ไม่ควรให้อุทเทส ปฏิปจจา, การสาธยาย แสดงธรรม ไม่พึงตามหรือดบประทีป ไม่พึงเปิดหน้าต่าง, ไม่พึงปิดหน้าต่าง ถ้าเดินจงกรมในที่จงกรมเดียวกันกับภิกษุผู้แก่กว่า พึงเดินตามหลังท่าน และไม่กระทบท่านด้วยชายสังฆาฏี

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือ วัตรในเสนาสนะของภิกษุทั้งหลาย โดยที่ภิกษุทั้งหลายต้องประพฤติชอบ^{๔๐}

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๓๐/๒๓๘-๒๓๙.

รวมความว่า วิธีดูแลรักษาเสนาสนะต่างๆ ทั้งการทำความสะอาด การจัดวางสิ่งของต่างๆ และมารยาทการใช้เสนาสนะร่วมกันในสังคม แสดงถึง ความเป็นผู้มีระเบียบวินัยเรียบร้อยทั้งทางกายและใจ สามารถเข้าอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้โดยไม่ถูกรังเกียจจากสังคม

๓.๓.๓ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในสังฆาติเสสิกขาบท

สังฆาติเสสิกขาบท มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนา ๒ ข้อ คือ ข้อที่ ๖ และ ๗ ดังนี้

(๖) ภูฏิกการสิกขาบท ว่าด้วยการก่อสร้างกุฎี ภิกษุสร้างกุฎีเป็นของส่วนตัวมีขนาดใหญ่เกินประมาณ คือยาวเกิน ๑๒ คืบ กว้างเกิน ๗ คืบพระสุคต ในที่สาธารณะ โดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ ต้องอาบัติสังฆาติเส^{๘๑}

(๗) วิหารการสิกขาบท ว่าด้วยการสร้างวิหาร ภิกษุสร้างวิหารขนาดใหญ่เป็นของส่วนตัวในที่ของทายกโดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ก่อน ต้องอาบัติสังฆาติเส^{๘๒}

สรุปความว่า ทรงบัญญัติห้ามการสร้างกุฎี วิหารที่มีขนาดใหญ่เกินไป ไม่เหมาะสม ทรงปรับโทษอย่างหนัก เพื่อให้ภิกษุทั้งหลาย มีความมักน้อย สันโดษ ในเสนาสนะ ป้องกันกิเลสที่จะพึงเกิดโดยอาศัยเสนาสนะเป็นเหตุขึ้นเสีย

๓.๓.๔ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในปาจิตติยสิกขาบท

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในปาจิตติยสิกขาบท มี อยู่ ๒ วรรค รวม ๕ ข้อ ได้แก่ (๑) ภูตคามวรรค มี ๖ ข้อ และ (๒) รตนวรรค ๓ ข้อ ได้แก่

๑) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับเสนาสนะในภูตคามวรรค^{๘๒}

ภูตคามวรรคมี ๑๐ สิกขาบทนี้ มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับเสนาสนะ มี ๖ ข้อ (ข้อ ๔ – ๙)

(๔) ภิกษุเอาเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไปใช้ในที่แจ้งแล้ว ไม่จัดเก็บให้เรียบร้อย

(๕) ภิกษุปูที่นอนในวิหารของสงฆ์แล้ว ไม่จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย

(๖) ภิกษุเข้าไปนอนแทรกแซงในวิหารสงฆ์ด้วยประสงค์จะให้ผู้อยู่ก่อนหนีไปเพราะความคับใจ

(๗) ภิกษุนุคลากภิกษุอื่นออกจากวิหารของสงฆ์

^{๘๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/บทนำ/[๑๐].

^{๘๒} ที่ชื่อว่า “ภูตคามวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “ภูตคาม” หมายถึงหมู่แห่งพืชพันธุ์ที่เกิดเจริญเติบโตแล้ว ดูใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๑/๒๗๘, วิ.อ. (ไทย) ๒/๕๐-๕๑/๒๘๓-๒๘๔.

(๘) ภิภษนึ่งหรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่มีเท้าเสียบไม่แน่นบนกุฎีชั้นลอย^{๔๓}

(๙) ภิภษสร้างวิหารใหญ่ โดยเอาดินหรือปูน โบกหลังคาเกิน ๓ ชั้น

ภิภษเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ความโดยสรุปแห่งกฎคามวรรคนี้ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม การจัดเก็บรักษาสั่งของเครื่องใช้ การจัดอาคารสถานที่ให้ถูกลักษณะ และ มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ซึ่งเป็นการรักษามารยาทในสังคมให้เกิดการเคารพสิทธิเสมอภาคของกันและกัน

๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับเสนาสนะในรัตนวรรค

รัตนวรรคมี ๑๐ สิกขาบทนี้ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับเสนาสนะ มี ๓ ข้อ (ข้อ ๕ – ๗)

(๕) ภิภษทำเตียงหรือตั่งมีเท้าเกิน ๘ นิ้วสุด

(๖) ภิภษทำเตียงหรือตั่ง หุ้มนุ่น

(๗) ภิภษทำฝักรองนั่งมีขนาดเกิน ๒ คืบสุด คือ ขนาดกว้างเกิน ๑ คืบครึ่ง ชายมีขนาดเกิน ๑ คืบ

รวมความว่า ข้อห้ามการจัดการเสนาสนะที่ไม่เหมาะสม รวมถึงข้อห้ามการปฏิบัติตนที่ไม่มีการมารยาทที่ดีเกี่ยวกับการใช้เสนาสนะ และข้อห้ามการทำเสนาสนะทั้งที่นอน ที่นั่ง ตลอดจนฝักรองนั่งที่มีขนาดใหญ่เกินไปไม่เหมาะสมตามความจำเป็น

สรุปโดยรวมแล้วบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคเสนาสนะ นอกจากจัดเป็นปาฏิโมกขสังวรศีล อันเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องรักษาตามธรรมวินัยโดยเคร่งครัดแล้ว แล้วยังนับเป็นอาชีวปาริสุทธศีล คือ การเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ มิได้หามาโดยการล่อลวง และการส่ำรวมระวังกาย วาจา ใจ ขณะใช้สอยเสนาสนะก็จัดอยู่ในอินทริยสังวรศีล การรู้จักพิจารณาถึงคุณค่าแท้ของเสนาสนะก่อนแสวงหาและบริโภคใช้สอยโดยเข้าใจถึงคุณประโยชน์ที่แท้จริงด้วยปัญญาข่มจัดว่าเป็นปัจจัยสันนิสสิตศีล ดังนั้นเมื่อปฏิบัติตามบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคเสนาสนะอย่างถูกต้องแล้วย่อมได้ครบทั้งจาตุปาริสุทธศีล อันเป็นศีลวิสุทธิ แลเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการปฏิบัติให้ถึงจิตตวิสุทธิ และปัญญาวิสุทธิ เกื้อกูลให้เข้าถึงการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

^{๔๓} คำว่า “กุฎีชั้นลอย” ในสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงกุฎีที่มีพื้น ๒ หรือ ๓ ชั้น แต่ไม่ได้ปูพื้นชั้นบน รอดที่กานบนสูงพอพ้นศีรษะของคนส้นฐานปานกลาง คูใน วิ.อ. (ไทย) ๒/๑๒๕-๑๓๑/๓๐๕-๓๑๐.

๓.๔ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคคิลานเภสัช

บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคคิลานเภสัช มีปรากฏในพระไตรปิฎก จำแนกเป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับคิลานเภสัชในเภสัชขันธ์กะ และ (๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับคิลานเภสัชในปาจิตตีย์สิกขาบท แสดงตามลำดับดังนี้

๓.๔.๑ บทบัญญัติเกี่ยวกับคิลานเภสัชในเภสัชขันธ์กะ^{๔๔}

พระวินัยปิฎก มหาวรรค เภสัชขันธ์กะ มีการแสดงบทบัญญัติทั้งหมด ๒๗ หัวข้อ เป็นบทบัญญัติที่ว่าด้วยการรักษาโรคเป็นส่วนมาก สามารถจำแนกสาระที่เกี่ยวกับการบริโภคคิลานเภสัชเป็น ๔ ประเด็น คือ (๑) ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาล (๒) ทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรค (๓) ทรงอนุญาตมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ (๔) ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ “กาลิก”

๑) ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาล^{๔๕}

ในอุคสูรท ภิกษุสงฆ์เป็นโรคผอมเหลือง(โรคดีซ่าน)กันมาก พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้รับประทานเภสัช ๕ ได้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และเพื่อความสะดวกแก่ภิกษุไข้ จึงทรงอนุญาตให้ฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล^{๔๖}

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเภสัช ๕ ได้ตลอดเวลา ทั้งนี้ต้องอยู่ในระยะเวลา ๗ วัน หลังจากรับประทาน

^{๔๔} เภสัชขันธ์กะ เป็นตอนที่ว่าด้วยการรักษาโรค, โภชนะ, ภัตตาหารชนิดต่าง ๆ เหตุที่ตั้งชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาว่าด้วยการรักษาโรคเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ ยังว่าด้วยโภชนาหารอื่น ๆ ซึ่งสงเคราะห์เข้ากับการรักษาโรคที่ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉันและทรงอนุญาตให้ฉันได้.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐-๒๖๑/๔๓-๔๕.

^{๔๖} คำว่า “ในกาล” หมายถึงเอาเวลาตั้งแต่รุ่งอรุณไปจนถึงเที่ยงวัน คำว่า “ในเวลาวิกาล” หมายถึงเอาเวลาเมื่อเที่ยงวันล่วงไปจนถึงอรุณขึ้น คูใน วิ. มหา. (ไทย) ๒/๒๔๘/๔๐๕.

๒) ทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรคลม^{๘๗}

- (๑) ภิกษุเป็นโรคลมตามอวัยวะ ทรงอนุญาตให้เข้ากระโจมรมเหงื่อ
- (๒) ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้
- (๓) ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ขุดหลุม เอาถ่านเพลิง ใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดใบไม้ทับลงไป เอน้ำมันทาตัว แล้วนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการนอนพลิกไปมา^{๘๘}
- (๔) ภิกษุเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายโลหิตออก
- (๕) ถ้าโรคลมขัดยอกตามข้อยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกระบายโลหิตเสียออก

๓) ทรงอนุญาตมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ^{๘๙}

ภิกษุสงฆ์อาพาธเป็นโรคแตกต่างกันไป เพื่อให้ภิกษุสงฆ์มีเครื่องยาไว้บรรเทาโรคที่รุมเร้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตเครื่องยาชนิดต่าง ๆ ดังนี้

- (๑) มันเหลว คือ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาจลาม มันเหลวหมู มันเหลวลาที่รับประทานในกาลเจี้ยวในกาล กรองในกาล โดยให้บริโภคน้ำมัน ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
- (๒) รากไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ขมิ้น จิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิศ ข่า แผลก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
- (๓) น้ำฝาดต่าง ๆ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบรเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
- (๔) ใบไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือ ใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
- (๕) ผลไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ลูกพิลังคะ ดิปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
- (๖) ยางไม้ชนิดต่าง ๆ คือ หิงคุ ยางเคียวจากหิงคุ ยางเคียวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นตะกะ ยางจากใบต้นตะกะ ยางจากก้านต้นตะกะ หรือยาง ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
- (๗) เกลือชนิดต่าง ๆ คือ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุ้ง หรือ เกลือที่เป็นยาชนิดอื่น ๆ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

^{๘๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๕-๕๘.

^{๘๘} วิ.อ. (ไทย) ๓/๒๖๗/๑๗๔-๑๗๕.

^{๘๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๒-๒๖๔/๔๕-๖๒.

(๘) พืชชนิดต่าง ๆ ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้ฝีดาษ หิด ตุ่ม พุพอง
 (๙) มูลโค ดินเหนียว กากน้ำขี้ม ทรงอนุญาตให้ใช้ทาด้ปลิ้นตัว
 (๑๐) เนื้อดิบและเลือดสด ทรงอนุญาตให้รักษาที่ถูกพิษเข้าสิงงันได้
 (๑๑) ยาหยอดตาประกอบด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง หรดาลกลีบทอง เขม่าไฟ ทรง
 อนุญาตให้ทาป้ายตาแก้โรคตา

(๑๒) ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นเครื่องยาบด
 ผสมยาตา

(๑๓) น้ำมัน ทรงอนุญาตให้ทาแก้โรคปวดศีรษะ
 (๑๔) ยานัตถุ์ทรงอนุญาตให้สัตถุ์ยาแก้โรคปวดศีรษะหลังจากที่ทายาแล้วไม่หาย
 (๑๕) การสูดควันทรงอนุญาตให้ทำเพื่อแก้โรคปวดศีรษะหลังจากที่สัตถุ์ยาแล้วไม่
 หาย

(๑๖) น้ำมันหุงเจือน้ำมาเล็กน้อย ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคลม
 (๑๗) น้ำมันหุงเจือน้ำมามากเกินไปขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา
 (๑๘) น้ำแป้งเมล็ดผักกาด ทรงอนุญาตให้ใช้ชะล้างแผลเพื่อแก้คัน
 (๑๙) คุถ มูตร เถ้า ดิน ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้พิษงู
 (๒๐) คุถ ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้ยาพิษ
 (๒๑) น้ำละลายจากดินติดผาไล ถ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคเสน่หยาแฝด
 (๒๒) น้ำต่างคิบ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคท้องผูก
 (๒๓) น้ำสมอดองมูตรโค ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคพอมเหลืองหรือดีซ่าน
 เครื่องยาเหล่านี้ ภิภุรรับประเคนแล้วเก็บไว้ได้ตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็นคือเป็นไข้
 สามารถหยิบฉันได้โดยไม่ต้องรับประเคนใหม่ แต่ถ้าภิภุรฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็น คือ ไม่ได้เป็นไข้
 ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๐}

รวมความว่า การทรงอนุญาตสมุนไพรชนิดต่างๆ รักษาโรค จะสังเกตเห็นได้ว่า ล้วนเป็น
 สิ่งที่อยู่ใกล้ตัว เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายในสมัยนั้น และอาจได้มาเปล่าหรือซื้อหาได้ในราคาไม่แพงมากนัก
 แต่มีสรรพคุณที่สามารถรักษาโรคแต่ละชนิดได้ตามสมควร ทรงอนุญาตจากยาที่มีประสิทธิภาพ
 อ่อนๆ ก่อน เมื่อไม่ได้ผลแล้วจึงทรงอนุญาตชนิดที่มีประสิทธิภาพแรงขึ้นตามลำดับ ๆ แสดงให้เห็นว่า
 ทรงอนุญาตตามความจำเป็นจริงๆ แต่ถ้าฉัน หรือใช้โดยไม่มีเหตุจำเป็น คือ ไม่ได้เจ็บป่วยก็ทรงปรับ
 อาบัติ

^{๕๐} คูใน วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

๔) ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ “กาลิก”^{๕๑}

คำว่า “กาลิก” แปลว่า เนื่องด้วยกาล ขึ้นกับกาล เป็นชื่อของสิ่งที่จะกลืน กินให้ล่วงลำคอเข้าไป ซึ่งพระวินัยบัญญัติให้ภิกษุรับประทานเก็บไว้และฉันได้ในเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของอาหารนั้น ๆ กาลิกแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

(๑) ยาวกาลิก ได้แก่ ข้าว ปลา เนื้อ ผัก ผลไม้ ขนมต่าง ๆ ภิกษุรับประทาน และฉันได้ชั่วเวลาเช้าถึงเที่ยงของวันนั้น

(๒) ยามกาลิก ได้แก่ น้ำอัฐฐาน ๘ ชนิดมีน้ำมะม่วงเป็นต้น ภิกษุรับประทานไว้และฉันได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คือ ฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

(๓) สัตตหาลิก ได้แก่ เกส ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประทานและฉันได้ภายในเวลา ๗ วัน ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

(๔) ยาวชีวก ได้แก่ ยารักษาโรคชนิดต่าง ๆ ภิกษุรับประทานและฉันได้ตลอดชีวิตในเวลาที่ป่วย ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

รวมความว่า การทรงอนุญาตเกสต่าง ๆ วิธีการรักษาประเภทต่างๆ ตามความจำเป็นของแต่ละสถานการณ์ และทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกาลิกสำหรับเกสต่างชนิดกัน

๓.๔.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคถนอมเกสในนิสสัยปาจิตตยสิกขาบท

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริโภคถนอมเกสที่ปรากฏในนิสสัยปาจิตตยสิกขาบท มีอยู่ในปิตตวรรค สิกขาบทที่ ๓ ดังนี้

เกสใดควรลิ้มสำหรับภิกษุผู้เป็นไข้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประทานเกสนั้นแล้วเก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างมากให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัยปาจิตตย^{๕๒}

ภิกษุพึงสละเกสที่เป็นนิสสัย มีวิธีสละเกสที่เป็นนิสสัย ๓ ประเภท คือ (๑) สละแก่สงฆ์ (๒) สละแก่คณะ และ (๓) สละแก่บุคคล

(๑) สละแก่สงฆ์ ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโห่งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ เกสของกระผมนี้เกินกำหนด ๗ วัน เป็นนิสสัย กระผมสละเกสนี้แก่สงฆ์” ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ

^{๕๑} วิ. ม. (ไทย) ๕/บทนา/[๒๒].

^{๕๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๒๒/๑๔๓.

ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติ พึงคืนเกสัชที่เธอสละให้ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เกสัชของภิกษุชื่อนี้เป็นนิสัคคีย์ เธอสละแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วก็พึงให้เกสัชนี้แก่ภิกษุชื่อนี้”^{๕๓}

(๒) สละแก่คณะ ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุหลายรูป ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโห่งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ เกสัชของกรรมนี้เกินกำหนด ๗ วัน เป็นนิสัคคีย์ กระผมสละเกสัชนี้แก่ท่านทั้งหลาย” ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ

ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติ พึงคืนเกสัชที่เธอสละให้ด้วยกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า เกสัชของภิกษุชื่อนี้เป็นนิสัคคีย์ เธอสละแก่ท่านทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้วก็พึงให้เกสัชนี้แก่ภิกษุชื่อนี้”^{๕๔}

(๓) สละแก่บุคคล ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโห่งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านขอรับ เกสัชของกรรมนี้เกินกำหนด ๗ วัน เป็นนิสัคคีย์ กระผมสละเกสัชนี้แก่ท่าน” ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ

ภิกษุผู้รับสละนั้นพึงรับอาบัติแล้วคืนเกสัชที่เธอสละให้ด้วยกล่าวว่า “กระผมคืนเกสัชนี้ให้แก่ท่าน”^{๕๕}

เหตุที่ทรงห้ามเก็บเกสัช ๕ ชนิดไว้เกิน ๗ วัน^{๕๖} พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตเกสัช ๕ อย่าง แต่ไม่ได้ทรงอนุญาตว่าให้เก็บได้นานเท่าไร ต่อมามีคนมาถวายของเหล่านี้กับพระปิลินทวัจฉะมาก ท่านได้แบ่งเกสัชทั้ง ๕ กับพระภิกษุที่เป็นศิษย์ของท่าน พระภิกษุทั้งหลายได้เก็บของเหล่านั้นไว้ในกล่อ่งใส่ถุงแขวนเก็บไว้ ผลปรากฏว่ามีหนูมารบกวน ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้เก็บไว้ได้ ๗ วันเท่านั้น เหตุผลในข้อนี้คือ หนูที่มารบกวน อาจจะกัดผ้า และยังเป็นพาหะนำโรคต่างๆ ได้มากมาย เช่น กาฬโรค ฯลฯ เพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์เอง

สรุปโดยรวมแล้วบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนกคิลานเกสัช นอกจากจัดเป็นปาฏิโมกขสังวรศีล อันเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องรักษาตามธรรมวินัยโดยเคร่งครัดแล้ว แล้วยังนับเป็นอาชีวปาริสุทธศีล คือ การเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ มิได้หาปัจจัยมาโดยการล่อลวง หรือ วิธีการที่ไม่เหมาะสมแก่สมณเพศ และสำรวมระงับกายขณะบริโภคนกคิลานเกสัชก็จัดอยู่ในอินทริยสังวรศีล การรู้จักพิจารณาถึงคุณค่าแท้ของคิลานเกสัชก่อนแสวงหาและบริโภคใช้สอยโดยเข้าใจถึงคุณประโยชน์ที่แท้จริงด้วยปัญญาข่มจัดว่าเป็นปัจจัยสันนิสติดศีล ดังนั้น เมื่อปฏิบัติตามบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนกคิลานเกสัชอย่างถูกต้องแล้วย่อมได้ครบทั้งจตุปาริสุทธศีล อันเป็นศีลวิสุทธิต และเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการปฏิบัติให้ถึงจิตตวิสุทธิต และปัญญาวิสุทธิต เข้าถึงการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

^{๕๓} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๒๓/๑๔๔.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕-๓๐/๕๖-๖๑.

สรุปการศึกษาบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคปัจจัย ๔ ในพระพุทธศาสนา สรุปได้ ๔ หมวด คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวร (๒) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาต (๓) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคเสนาสนะ และ (๔) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคคิลานเภสัช

๑. บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคจีวร มีปรากฏในพระวินัยปิฎก จำแนกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับจีวรในจีวรชั้นธกะ กล่าวถึง เรื่องที่ทรงอนุญาตไตรจีวร, คหบดีจีวร, อติเรกจีวร และผ้าอื่นที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งข้อห้ามเกี่ยวกับบริโภคจีวรด้วย (๒) บทบัญญัติในนิสสัคคียปาจิตติย์ กล่าวถึง ทรงให้ใช้ผ้าอย่างประหยัด ผ้าที่ได้มากเกินความจำเป็น ก็ทรงเห็นว่า ไม่ควรใช้สอย ไม่ควรเก็บไว้ให้ล่วงเวลานั้นไป นอกจากว่า มอบให้ผ้าผืนนั้นมีเจ้าของร่วมกันหลายคน การอยู่ในเขตวัดใช้จีวรครั้งละหลายผืน นอกจากจะเป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากรโดยใช้เหตุแล้ว ยังทำให้เกิดมีภาระมากในการดูแลรักษา (๓) บทบัญญัติในปาจิตติย์ กล่าวถึง ภิกษุไม่ควรแลกเปลี่ยนหรือเย็บจีวรให้แก่ภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ เมื่อได้ผ้าจีวรใหม่จะใช้ต้องทำ핀ทุกก่อน จีวรที่วิกัป เมื่อจะใช้ต้องถอนวิกัปก่อน และผ้าที่ภิกษุสามเณรใช้แต่ละชนิดต้องมีขนาดที่เหมาะสมตามความจำเป็น ไม่อนุญาตให้ใช้ขนาดใหญ่เกินไป เน้นความประหยัด และความคุ้มค่าสูงสุดและ (๔) บทบัญญัติในเสขียวัตถ์ กล่าวถึง ธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งสบง ห่มจีวรให้เรียบร้อยในทุกเวลาและสถานที่ จักสำรวจระวังอิริยาบถคือ การเดิน การนั่ง การเหลียวมอง การนุ่งห่ม ขณะที่เดินและนั่งอยู่ในละแวกบ้าน เพื่อเป็นการรักษามารยาทให้เรียบร้อย เป็นที่เลื่อมใสของผู้พบเห็น ในขณะที่อยู่ในชุมชน

๒. บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคบิณฑบาต มีปรากฏในพระวินัยปิฎก จำแนกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับบิณฑบาตในภัตตคควัตตกถาและปิณฑจาริกวัตร กล่าวถึง มารยาทเกี่ยวกับโรงฉันตั้งแต่การนุ่งห่มเตรียมตัวออกบิณฑบาต การสำรวจขณะโคจรบิณฑบาต เมื่อกลับมาแล้วก็แสดงข้อปฏิบัติมารยาทการขบฉันอย่างละเอียด ตลอดจนการล้างบาตรและเก็บกวาดโรงฉันอย่างเรียบร้อย (๒) บทบัญญัติในนิสสัคคียปาจิตติย์ กล่าวถึง ภิกษุไม่ควรเก็บอติเรกบาตรไว้เกินกำหนด และจะขอบาตรใหม่ได้บาตรเก่ามีรอยร้าวมากเกินไปจนกว่าจะใช้ได้แล้วเท่านั้น แสดงให้เห็นถึงการทรงฝึกให้ใช้ปัจจัยอย่างประหยัดและคุ้มค่าจริงๆ (๓) บทบัญญัติในปาจิตติย์ กล่าวถึง ข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องอาหารที่ไม่เหมาะสม การบริหารเรื่องอาหารที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ ตลอดจนการแสดงถึงการมีมารยาททางสังคมที่ดี ไม่ทำลายศรัทธาของชาวบ้าน ให้เสียไป (๔) บทบัญญัติในเสขียวัตถ์ กล่าวถึง มารยาทที่ดีของการบริโภคภัตตาหารบิณฑบาต มีเนื้อหาล้ำลึกกับในภัตตคควัตตกถา แสดงถึงลักษณะของผู้ดีมีมารยาทในสังคม มีสติสำรวจทุกอิริยาบถ โดยเฉพาะเวลาฉันภัตตาหารซึ่งมีโอกาสดุกค้นหาครอบงำได้ง่าย จึงมีบทบัญญัติให้พระภิกษุสามเณรต้องปฏิบัติไว้อย่างละเอียด

๓. บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนา จำแนกเป็น ๔ ประเด็น คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคนาสนาในนาสนาชั้นชณะ กล่าวถึง การทรงอนุญาตนาสนาต่างๆ ทั้งที่เป็น วิหาร กุฏิอาศรมสถานที่ต่างๆ ตลอดจนเครื่องเรือนที่จำเป็น มี เติง ตั้ง เป็นต้น ลำดับการใช้นาสนา และการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จัดแจงดูแลนาสนา รวมทั้งข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับนาสนาตามความเหมาะสมของกาลเทศะ บนพื้นฐานของความประหยัด และได้รับประโยชน์สูงสุดของปัจเจกแต่ละชนิด (๒) บทบัญญัติในนาสนาวัตร กล่าวถึง วิธีดูแลรักษานาสนาต่างๆ ทั้งการทำความสะอาด การจัดวางสิ่งของต่างๆ และมารยาทการใช้นาสนาร่วมกันในสังคม แสดงถึง ความเป็นผู้มีระเบียบวินัยเรียบร้อยทั้งทางกายและใจ สามารถเข้าอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้โดยไม่ถูกรังเกียจจากสังคม (๓) บทบัญญัติในสังฆาภิบาล กล่าวถึง ทรงบัญญัติห้ามการสร้างกุฏิ วิหารที่มีขนาดใหญ่เกินไป ไม่เหมาะสม ทรงปรับโทษอย่างหนัก เพื่อให้ภิกษุทั้งหลาย มีความมักน้อย สันโดษ ในนาสนา ป้องกันกิเลสที่จะพึงเกิดโดยอาศัยนาสนาเป็นเหตุอันเสีย และ(๔) บทบัญญัติในปาจิตติย กล่าวถึง ข้อห้ามการจัดการนาสนาที่ไม่เหมาะสม รวมถึงข้อห้ามการปฏิบัติที่ไม่มีการปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับการใช้นาสนา และข้อห้ามการทำนาสนาทั้งที่นอน ที่นั่ง ตลอดจนฝักรองนั่งที่มีขนาดใหญ่เกินไปไม่เหมาะสมตามความจำเป็น

๔. บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคคิลานเภสัช จำแนกเป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับคิลานเภสัชในเภสัชชั้นชณะ กล่าวถึง การทรงอนุญาตเภสัชต่างๆ วิธีการรักษาประเภทต่างๆ ตามความจำเป็นของแต่ละสถานการณ์ และทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกาลิกสำหรับเภสัชต่างชนิดกัน และ (๒) บทบัญญัติในนิสสัคคียปาจิตติย กล่าวถึง ข้อห้ามเก็บเภสัช ๕ ชนิด ไว้เกิน ๗ วัน ถ้าเกินต้องสละเสีย การที่ทรงอนุญาตให้เก็บไว้ได้ ๗ วันเท่านั้น เหตุผลก็คือ หนูที่มารบกวน อาจจะกัดฝ้า และยังเป็นพาหะนำโรคต่างๆ ได้มากมาย เช่น กาฬโรค ฯลฯ จึงทรงบัญญัติไว้เพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์เอง